

2917a

G

HAT MOSES MAIMONIDES DEM KRYPTO-MOHAMMEDANISMUS GEHULDIGT ?

Nach geschichtlichen Quellen untersucht, mit wichtigen Anmerkungen, hebr. Noten, nebst einem alphabetisch-geordneten chronologischen Index, der wichtigern jüdischen Gelehrten aus Spanien und der Provence,

VON

HERMAN KAHAN.

(Abdruck aus der „Ungarischen Wochenschrift“
Budapest 1898-99).

COMMISSIONSVERLAG

C. BOA'S NACHFOLGER BERLIN.

M.-SZIGET.

DRUCK VON BLUMENFELD & DÁVID

1899.

2917a

G

HAT MOSES MAIMONIDES DEM KRYPTO-MOHAMMEDANISMUS GEHULDIGT ?

Nach geschichtlichen Quellen untersucht, mit wichtigen Anmerkungen, hebr. Noten, nebst einem alphabetisch-geordneten chronologischen Index, der wichtigern jüdischen Gelehrten aus Spanien und der Provence,

VON

HERMAN KAHAN.

(Abdruck aus der „Ungarischen Wochenschrift“
Budapest 1898-99).

COMMISSIONSVERLAG

C. BOA'S NACHFOLGER BERLIN.

M.-SZIGET.

DRUCK VON BLUMENFELD & DÁVID

1899.

Meinen theuern Eltern

Salamon und Rosalie Kahan
geb. Hartstein.

In dankbarer Verehrung als Beweis meiner Hochachtung
und Devotion

gewidmet.

יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים! אתה ב"ה המידי
 ידידי, שרידי רידי וצמידי, בחור מורם מעם משכיל על
 דבר חכמה ומשכיל אל דל מו"ה ברוך צבי כהנא נ"י!

שמחתי בפעלך מעשה אצבעותיך, כיצאך במאמרך לקנא לכבוד
 רבנו הרמב"ם, לזכר עולם יהי צדיק, להראות נגדה נא לכל העמים כי
 לא כן הוא כאשר יגזרו אומר חדשים מקרוב באו, כותבי דברי הימים
 לבניי: כי רבנו ז"ל חי זמן מה תחת מסוה דת ישמעלית, חי וילבש
 אדרת אמונתה למען כחש כי דת ישראל היא מחמל לנפשו הרוממה;
 והראת לדעת באספך בילקוטך כל החומר הנכבד הרוש להפץ עבורה
 נכבדה כזו, כי כפיו כן לבו, וגזר ישראל לא ישקר ומוצא שפתיו שאמר
 בספרו "יר החוקה", ובשאר ספריו ומאמריו הנעלים ישמור ולא יהי נאה
 דורש ולא נאה מקיים, הם כי לא להזכיר! — ולו, לא מצאנו בספריו
 דברים בולטים, המנקרים עיני המתעקשים נגד הדעת הזאת גם אז היתה
 החובה עלינו להחליט כי לא נעלם מרבנו אביהענקים — אשר כל רז לא
 אניס ל"י — מאמר רז"ל בבראשית רבה (וישלה פ. פ"ב) וז"ל "שני תלמידים
 משל ר' יושיע שנו עטיפתן בשעת השמר פגע בהם סרדיוש אחד אמר
 להם אם אתם בניי של תורה תנו נפשכם עלי' ואם אין אתם בניי של
 תורה למה אתם נהרגים עלי'?" אמרו לו בניי אני ועלי' אנו נהרגים אלא
 שאין דרכו של אדם לאבד עצמו לדעת" . . . הוצא מזה המאמר כי
 התלמידים שנו עטופתם כי אולי לא ישאלום מאיזה עם הגמו וישארו
 לפליטה גדולה; אבל אם שאול ישאל אותם צר הצרר יורו בפה מלא
 כי ממעי יהודה יצאו אם כי גם ככבש אלוף יובלו, לטבות, כי אסור
 לומר לישראל נכרי אנכי ואת ה' הסבה הראשונה איני ירא, (עי' רא"ש
 רפ"ב דעב"ם ובב"י בטו"ד ה') "דברים שצריכים לוהר בהם" סי' קנ"ז).
 על אחת כמה וכמה צריכה התעקשית כפולה ומכפלת במקום שמבואר
 בדבריו פה ושם, כאשר הוכחת בדבריך הנכבדים, —

ומה שהבאת דעתו אדות הדרשות וההגדות בדברי החכמים ע"ה,
 כמוהו כתב בנו ר' אברהם ז"ל במאמרו על האגדות* (נדפס בקובץ
 תש"ו הרמב"ם הוצ' ליטנבערג ולפני העין יעקב הנדפס בוויילנא) ומקור

(* אודות הדרשות בשל ר' אברהם מימוני, ראה גם דר' ראפא
 פורט ב' „Abulmeni Maimuni Ábrahám“ (Budapest 1896), מצד 26 עד 50, דבר שם בארוכה אודותיו, — המחבר,

ידעת הזאת הוא ברחוק. הם אמרו והם אמרו במקומות אין מספר, וכפרט
ירושלמי פ"ז דגזיר הביאו הגאון בעל "שלמי הנכורים" אשר על הרויף
ג"א דע"ה בעסקו במאמרם "יעקב לא מת (פ"א דתענית) ושאל השואל
ג"י בהנם ספרו ספריו והשיב מקרא אני דורשו. פ"י גם אני יודע שמת
ללא שאני מתכוון לדרוש המקרא בכל ענין ע"ש. וע"ז הביא הירושלמי
בבי המדרשות אמנה הם דרוש וקבל שכר. — ואם כי לשכנו תדרוש
סמצוא נוסר המאמר הזה בירושלמי ולא באת שמה; כי שונה הוא בסגנונו
אעט מאשר הגהו לפנינו בדפוס; אמנם ידוע כי גדולי הראשונים ז"ל ה"י
החם ירושלמי שכתוב בו יותר ובשנויים רבים מאשר אתנו; דרך משל,
ממאמר "מאן דרמיך בריש שתא דמיך מזל" שמוכא "בדרכבי משה" ט"א
ז"ל, ר"ה ס"י תקפ"ג ומציין מקורו בירושלמי ולא נמצו עתה לפנינו בנוסחא
זלנו, יען מה"י כי לאוי כל אפיין שוין, יהי יותר בשלמות מאשר הוא עתה.
גבבר דברו מזה גדולים חקרי לב (ע"י שוית אמרי בינה לה"י מה"ר"צ
זויות ס"י ב' ובהשמטות ל"ס לזית חן שאצל הראב"י). גם מה שחתר רבנו
ל"ל בכל עני לקרב אל הטבע המאמרים התמודים המספרים נסים ונפלאות
ושנעשו ע"י הו"ל, ואם לא עלה בידו בדרך ישרה ופשוטה אמר "שאינו
הולכה" שאב ממעני הגאונים הקדמונים ושים עיניך בפ"י הרד"ק (שמואל
ז"ל, ח"י) מה שמביא על ענין "בעלת אוב" בשם ר' שמואל בן חפני נאון שה"י
ידיש מתיכתא בימי רבנו האי נאון ותתפלא; וע"ז ירומזן מלוי של רב
גזאי ויתמרמר בתשובתו. ומר רב שמואל נאון ז"ל וכיוצא בו שהרבו לקרות
בספרי נכרים אומרים אין המראות הללו נראות אלא לנביאים, ולא יעשה
בם כ"א לנביא ומכחשין בכל מעשה שנאמר כי נעשה בו גם לצדיקים
שאמרו כי אין זה הלכה . . . ואנו סוברים כי הקב"ה עושה גם לצדיקים.
ותשובות הגאונים הוצ' מקיצי נרדמים ס"י צ"ט וע"י "תולדות הרמב"ן שלי פרק ח').

ומה שזכרת אודות הקמיעות, שמאן רבנו להאמינן, וע"ז כתב רבנו
ההרמ"א אשר מפיו אנו חיים בדבר הלכה ומנהג וז"ל "ולכן אני תמה על
ההרב המורה ח"א פרק שנים וששים שהרחיק ענין השמות שכתבו בעלי
הקבלה בשלא ידע להם פירוש ולא ראה להם ענין, ולא ראינו אינה
אד"א, ואם הוא לא ידע להם פירוש איפשר שבעלי הקבלה ידעו להם
הפירוש" (תורת העולה ח"ג, פ"ד, צד ע"ב דפוס פראג).

וכבר ידעת כי הגאון יעב"ץ התמרמר מאוד וילן על משה רבנו
ההרמב"ם ז"ל אדות שטתו הפלוסופית ובכקורתו הנמרצה החדה כנהר שוטף
ומאמר "אכן אדות ס' מורה נבוכים אחת אמרתי חלילה לי להאמין על
זממהכר הגדול הנאמן לאלקין ואשר טרח ויגע כל כח בידעת דקדוקי
המשניות בכל פרטיהם ותנאיהם שתה"י המכשלה הזאת תחת ידיו . . . כי
אי"א להסכים דבריו שני החכורים יחד" (מטפחת ספרים צד ס"ד דפוס לבוב).

ואם כי הגאון הזה רב חילי וידיו עשו תושי' מאין רבים כמוהו, אכן
החכמה שומע אין לה אף הקטן שבקטנים יראה ויבין בדעו ושכלו כי רבנו
ההרמב"ן שה"י כמעט בן דורה לא זו מלחכבו ולשא שמו על דל שפתיה
שאם כי לפעמים יסתור דבריו, (ע"י "תולדות הרמב"ן פ"ז) ואזכור עוד זה להלאה.
וכן קרא עליו תגר בימים האחרונים היה החכם הגדול מ"ה שמואל דוד
הגלוצאטא, ואמר "ואלמלא הראב"ד שעמד נגד הרמב"ם וגדר כפרץ הרי אנו
משועבדים היינו להרמב"ם וארסטו" (פניני שד"ל צד שס"ח) ואם

נגול לפנינו זכרון ימות עולם והתפתחות שנות דור ודור ונפתח לעינינו ספרי דברי הימים לבני נראה עין בעין, כמה רמה ונשוכה הפעולה שפעלה ששת רבנו "ארגו החכמות" ז"ל על ישראל סבא ואמונתה והחותם שהטביעו בהם בנינו אמרו; ושלומי אמוני ישראל שקראו בספרו הנעלה מאד חוקן אמונתם, ויתעדנו שכלם ונשמתם; ואם נביט על אלה בעין חודרת או נענה על דברי הח' הג"ל בסגנונו "אלמלא הרמב"ם שעמד נגד אמונת ההגשמה ושאר טפלויות הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לאמונות המוניות שפלות ופחותות ואם עורו לב סרו מאחרי ה' במכון, או בטעות מקוצר המשיג מוכן ה' רבנו על זה, וע"כ אמר בהקדמתו ל"ס' שהוא "רצוני בתועלת משכיל אחד ולא אחוש לאלפים סכלים" (דבק במדותיו של מי שאמר והי' העולם ית' כאמרם ז"ל בכראשית רבה פ', ח' "בשעה שמשח רבנו ע"ה כתב התורה בהגיעו לנעשה אדם", אמר לפניו רבישע נתת פתחון פה למינים אתמהה, אל הקב"ה כתוב והרוצה לטעות ישעיה").

שוב אשיב לדברי הח' שזכרתי באחרונה, ואומר, אמנם כי כן הרמב"ם ז"ל חשב יתר מדי את דברי ארסטוטלס עד שאמר "כי שכל ארסטו הוא תכלית השכל האנושי מלבד מי ששפע עליו השפע האלקי והיו נביאים" (כ"א מאמריו הנדפס בקובץ תשוב' הרמב"ם) אבל אין בכך כלום להוריד בגלל זה ערך מעלתו, חכמתו וגדולתו ותפארת צדקתו וקדושתו, כי בימיו היתה ששת הפלוסוף הזה השלמת וכל החכמים מפרשים דבריו ומתכוונים בפרי עשתנותיו, ויחבר רבנו ספר פלוסופי למען הגביל את העם וחכמיו ולגדוד נדר לאמר: עד פה תבוא ולא תוסף, פן יתפלסם בני דורו יותר ויותר ועקשו הישרה וע"כ שכל את ידיו ירו חרוצים לאנדי התורה והחכמה, האמונה והרעה, האחיות התאומות בנות אלקים חיים ומלך עולם, באופן שלא תהיינה צרות אשה לאחותה, ולמען הועיל לדורות יבואו ויחיו אחריו ולהראות לעיני העמים כי עם בני עם בינות הוא. — ואם שהרים והגדיל דברי ארסטוטלס סתר דבריו במקומות הרבה, כי פלוסופיא אומר הדעת היא פושטת צורה לובשת צורה. —

והמשפט הזה שחרץ הרמב"ם על הפלוסוף הנוכח נעלם מאת ידידי הח' רש"א הארארעצקי מו"ל "הגורן" בכרדיששוב, כי בס' "כרם שלמה" (צד ל"א) השיג על הח' רק"ש בס' תו"ח (חיג צד קע"ב) שהביא דברים אלו בשם הרמב"ם, והוסיף שכן כתב ר"א חסדאי בס' "מאזני צדק" בהקדמתו (לייפציג 1839) וכתב הח' רש"א הג"ל שמעולם לא אמר הרמב"ם כן, ואם לא אמרו בס' "מורה נבוכים" כמו שציין רק"ש, כתבו במקום שזכרתי, ואיננו בידו לציין הרף והצד. —

וכשאני לעצמי מה אני אומר על הרמב"ם ז"ל? בר מולו של רבנו סעדי"גאון לפניו לערך רין שנים היי' רס"ג נתעלה וישב על כסא רם ונשא ומוכתר בתואר "גאון"; במרומים נתן שכלו לחקור ולדרוש, לבנות ארמון התורה והאמונה ועל אשר אהב את האמת בלי מעטה כחש ותרמית, ולא אבה לחתום על פסק דין שקר מבלי עשות משפט מעוקל, הוסיף מאנויות, עיי' דוד בן זכאי ריש גלותא; הוגו הנור הורמה העטרה! (עי' "האסף" תרמ"ז צד 275) ואוצר הספרות שנה ד' צד שמה). ועל אשר חבר ס' בלשון הקדוש בנקודות ובפסוקים אמרו צוררו כי יחשוב שספרו ספר נבואי, "בספרי הקודש" (שם צד שכ"א) ובגלל זה רדפוהו מנוחה, מדרו חיו

שישבע רוגז; ולא הי' לעניהם כי אור גדול הוא ליהודים בהצותו את
 חזרת הקראים; כי בימיו נפלגה התורה, צץ המטה פרח חודון! ומחוק
 הדברי האמונה מאין כמוהו בזמנו. כנורלו הי' גורל רבנו ז"ל, אור כנבור
 המתניו ללחום מלחמתתנופה נגד אמונתשוא וחזיונתפל, וכתב סי' פלוסיפיי
 להאיר להם הדרך, והצילם מהאמן במשיח השקר שקם בימיו וירדפוהו
 ונשנתה ולא ראו צורריו ומתננדיו כי קבץ בעמיר גורנה כל חקיעם ישראל
 ונתורתו בס' הירי, שהשתוממו עליו שגאו וואחביו וחוק אשיות הדת עד
 אבלי ירת: ולא ראו . . . ולא ראו כי משה נש אל הערפל אשר שם
 אהאלקים והם ננשו אל האלקים אשר שם הערפלו! —

נס כדעות וזשקפות נפש רבנו עם רסי' כמו בענין תחזי' דעתו
 ובי בעת יקצי ישני אדמת עפר ימותו שנית, אבל מעתקים איתם מימות
 וצעולם הוה אל נעימות עולם הבא (אמונות ודעות מאמר ז) וכן דעת
 הרמב"ם כמו שזכרת יקרי (ע' תולדות הרמב"ן שלי פרק ח), וכדומה.
 שבמלה אחת: השתדלות רסי' היתה, להאיר החשכה של המון העם הבויערים
 לזולתהכריק להם אור הדעת מצד אחר, ומצד השני לחבר הדת הישראלית
 וצעל בני' למען לא יאמינו המשכילים כי לנוגה כרק הדעת תמס תהלך
 תהרת, בשטה זו החזיק רסי' ובמסלה זו העולה בית הי' דרך אחי' רבנו
 וצ משה בן מיימון ז"ל (ע' אוה"ס שנה הגיל מאמרו של הרי"ש בירנפעלד). —
 ודע יקרי כי הוא הוא הרמב"ם בספרו מוני ולא אחר בס' יר
 זה החזקה כי בראשון מאן להאמן באמונת השדים ורוח רעה (פרק ל"ז ח"ג)
 כי ובשטה זו דרכה רגלו בספר הירי כי אמרו חז"ל במס' שבת (קנ"א ע"ב)
 אריה אסור לישן בבית יחודי וכל הישן בבית יחודי אחורו לילית הביאו
 זה להלכה הרב אלפס, הרא"ש, סמ"ג עשין ע"ט, והרמב"ם השמיט דין זה כלו,
 וכן ביה גרושין (פרק ב' הלכה י"ג) כתב מי שהי' מושלך כבוד ואמר
 כל השיומע קולי יכתב גט לאשתי הרי זה יכתבו ויתנו לה והוא שידעו
 אותו וכן כתב שם פ"ג, ראו א' עומד מרחוק ואמר שהוא פב"פ וכי'
 והלכו ומצאו שמת ולא הכירוהו הרי אלו משיאין את אשתו ומקור כי'
 דינים האלו הוא במשנה (יבמות קכ"ב וגטין ס"ו) ובשניהם פריך הש"ס
 וליחוש דלמא שר הוא ומסקינן דתוי לי' בואה דכבואה ולשדים אין צל
 של צל והרמב"ם השמיט התנאי של צל לצל ולא בן עשו הרי"ף והרא"ש
 ופוסקים אחרים, ובפרק י"ג מיה רוצח הלכה ה' כתב, אוכלים ומשקים
 תחת המטה אפי' מחופים כרזל אסור לאכול, ולא סיים הטעם כמו
 שאחז"ל (פסחים ק"ב) משום דרוח רעה שורה עליהם אבל כתב הטעם
 משום התולעים ורמשים נופלים בהם (ע' אגרת פך השמן לרש"א ובס'
 בן פורת) להרי"ם פלונטיאן צד מ"ד ובכלליל הרמב"ם ביר מלאכ"י שהרכה
 נטה הרמב"ם בפפקיו מן הש"ס, ויותר ממה שכתוב כאן יש לי לכתוב ולא
 באתי אך להעירך מה שרשום בזכרוני מספרים, וע' זכור לאברהם לרי"א
 אלקלעי ערך שום' הנוגע ג"כ לשטת רבנו בחלק א"יח, — ולו ראה
 הראב"ד ז"ל את ס' הווהר במדרש הנעלם עה"ת כי אז לא הרעיש על
 הרמב"ם ז"ל (ע' ספרי הנוכר סוף פ"ז) שכתוב, כי ענין התענוג לצדיקים
 לעתיד לבוא, הסעודה ויין המשומר רמו יש בו להשנות רוחניות (ה'
 תשובה פ"ח ובמ"ז) וע"ז כתב הראב"ד וטובה היתה לו השתוקה ולאחבת
 הקיצור במה שאפשר לא אעתיק לך לשון הווהר כיא לשון הנאון המקובל

מהר"ש אלנאו ז"ל בס' "מעולפת ספרים" (ערך "מעלת הצדיקים לעתיד לבוא". דפוס היהרנפורט דף מ' ע"ב) שהביא דבריו בלשון קצר וז"ל אות באות "וכתב ברך פ"א מדרש הנעלם. חלקו התנאים מהו סעודת הצדיקים לעתיד לבוא אר"א שהוא שתרבה הדעת וישגי בידיעת בוראם ויחשב להם כסעודה וע"ד שכתוב בתורה ויחוו את אלקים ויאכלו וישתו וזהו שבמקום א' אמרו "נהנין מזיו השכינה ובמק"א אמרו "נונין" אלא אותם שהשיגו הרבה נרמה להם כאכילה ואותם שלא השיגו הרבה נרמה להם הנאה וכן דעת ר' שמעון בן יוחאי ור"י ורב הונא ור"י יוסי סובר שזהו ג"כ יין המשומר שהם סודות התורה שלא נתגלו לאדם הראשון מ"ו ימי בראשית, יתגלו או ור"י סובר כי סעודה העתידה היא זה וזה, אכילה והשגות החכמות, ור"י בר שלום הקשה בשם רבי לאותם שאמרו שלא תהי' סעודת אכילה אי"כ מהו ליתן שכתוב ומהו השור דכתיב: "כי בול הכים ישאו לו? והשיב ר"י יוסי שהיא רמו על המלכות. האם לא כן קשה הא כתיב "יפקור ה' על ליתן נחש בריח ועל ליתן נחש עקלתין והרג את התנין" הרי ג' אלא וראי אותם שכתוב אינם דגים ושור כ"א רמו על מלכויות, ור"י תנחום סובר שהיא סעודה ממש, ור"י יצחק אמר אני שאלתי ענין הסעודה לר"י ושיע ואמרתי לי בשם ר' אליעזר שהיא רמו על השנה ואמר לי שפיר קאמרת . . . "אלו הם דברי הזוהר כפי שהעתיקם הגאון המקובל הג"ל ללה"ק והוא בזוהר פ' תולדות ריש הפרשה במדרש הנעלם קחנו משם כי קצרת, ותתענג, ועל דבריו יס"ים הגאון הג"ל "הנה ערכתי סברות כענין הליתן ובוה תשובה מוצאת להרמב"ם ז"ל על מה שהשיגו הראב"ד ז"ל דהרמב"ם ז"ל קים ל" ככל הני תנאי שהסכימו כלם כמוהו ותירצו קושיית הראב"ד . . .".

ובצדק נאמרו אי"כ דברי המליץ הרב ר"י בדרשי בסוף ס' בחינות עולם" וז"ל "סוף דבר תימין לבי או תשמאל, תאמין בכל מה שהאמין בו אחרון הנאנים בזמן הראשון בחשיבות הרב המורה הגדול הרמב"ם ז"ל אשר אין ערוך אליו בכל הכמו ישראל אחר חתימת התלמוד, בזאת אני בטוח אשר בכל הדרי החכמה ותתורה את ה' אלקיך תירא!" ע"ב לשונו הנעים.

ומה שיפלא במושכל ראשון על הרמב"ם אם שהי' אדם השלם בתכונותיו וכשרונותיו במלא מובן המלה, יותר ממה שהפה יכל לדבר והלב לחשוב, עד שהציבו ציון על קברו "מובחר מין האנוש" ולמרות כ"ו לא הצטין למשורה, ולא הנעים זמירות כבני דורו (אם שפייט פיוטים אחרים, עי' עמורי העבודה בערכו) ואמר (ש"ת פאר הרור ס"י מא) "ואחרי כל אלה הדברים והרבים אשר בעיני לא ישרים דרך השרות והשרים, המה הדרכים אשר רבם לא סלולים דברי החדות והמשלים, וזה הרבר המעט שדברנו מהם ובעניניהם לפי שהיא דרך אבותיני לפנים וכל אחינו שבספרד לה פונים ואמרו רז"ל עלית לקרתא הלך כנמוסא? אכן כשנשים לבנו לראות מה בין משורר וחוקר ונתבונן נפשו ורוחו של כל אחד ואחד כאשר תורנו הפסיכולוגיה, נראה כי המשורר ירכב על כרוב המליצה, יעוף בשמי מעל וירא על כנפי־רוח, יעלה שמים ירד תהומות, יראה חזיונות רמות ונשגבות וכדמיונו יושט בארץ ויתהלך בה, ישים בין כוכבים קנו ויאמין לכל רעיון העולה על רוחו ויחוקנו במלים,

ויתאר לפנינו בצבעים בהירים דברים שלא היו ולא נבראו, כמאמר הח' הנודע "מיטב השיר כזבו". אבל לא כן הוא את נפש החוקר והפודך הוא כי מה שהמשורר יבנה הוא סותר, והן לא יאמין מיד לדבריו השכל, ובמלאכיו ישים תהלה אף כי כאין בעיניו דברי הכח הדמיון ובאספקלריא שאינה מאירה לא יראה; ובגלל כן הרחיק רבנו — מטעם טבעו — דברי שיר, יען איש הגיוני חי ורואה בעין פקוחה הוורדת לתהום כל דבר, בעין אוהבת האמת כהולדה, וידבר אתה פנים בפנים.

מדלנים היינו על ארונות החכמה והשתעשענו עמך יקירי להראותך כי דבקה נפשי בך, ועוד מלים כפי אך כבר ארכה מגלתי יותר מדי. כאמור בתחלת דברי מאמרך מצא חן בעיני אך אינו כתוב — למורת רוחי — בשפת קדשנו —, אחתום דברי בדברי רס"ג בס' "האגרון" שלו ואומר אני אתו "פנו אליו כל יודעי דעת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתקו כל לשונות הארץ הבאה והיוצאת מתו ועד תוי". — ואז — "פודה נפשנו נואלנו מקרם בעשותנו כן, אז יחוננו לחודרת ישועתה אשר נכספנו לה, הפוך שפתנו הברורה על כל הארץ לקרוא בשמו לעבדו יחי".

כנפשך ונפש דורך האוהבך

מאיר אליעזר כ"ץ ראפאפורטי-הארטשטיין.

Raschi ist ein geschickter Meister,
 Ein Licht, das in's Innerste dringt;
 Maimon's Lehre: Labung der Geister,
 Weisheit, die Genuss dir bringt.

(Brüll's Jahrb. für jüd. Gesch. u. Literatur IX. Jahrg. pag. 5.).

Weit über die Grenzen des Judenthums hinaus erfüllt der Name Maimonides ¹⁾ (geboren 1135 gestorben 1205. ²⁾ viele edel Denkende mit Freude und Stolz. Dieser unsterbliche Mann hat nicht nur durch seine hinterlassenen Werke zu verschiedenen Zeiten bis auf den heutigen Tag in der geistigen Entwicklung der Juden eine bedeutende, man könnte sagen fast überwältigende Rolle gespielt, ³⁾ sondern durch seine hervorra-

¹⁾ Die Schreibart „Maimuni“ ist ungereimt, und es soll „Maimoni“ heissen. (Dr. Jost Nachträge zu Seite 428, Abth. 1 und Geiger „Mose b. Maimon“ (Breslau) pag. 38 Anmerk. 1.)

²⁾ Mamimonis Enkel nämlich R. Abrahams Sohn giebt den Geburts- und Sterbetag seines Grossvaters deutlich an 1135—1205. u. z. Asarja de Rossi (מאור עינים) Ed. Cassel S. 259.) besass Maimonis Handschrift Chiduschim zu Tr. ראש השנה wo es heisst זה נולד סי' זה בעל סי' רבינו משה ע"ה בעל סי' זה נולד לבניו בחודש ניסן יום י"ד שנת אתמו' לשטרות בקורטובה מתא ונפטר שנת אתמו' לשטרות כליל שני כ' טבת נמצא שהאיר עיני הנולה שבעים. (Vergl. כרם המד. pag. 251.) In s. Commentar zu Tr. ראש השנה (algedr. durch Brill Paris 1866. pag. 1.) ist corumpirt וה' ליצירה ארבעת אלפים ושמונה מאות 4893—1133. angegeben. Vergl. I. H. Weiss תולדות רבנו משה בן רבנו מיימן (Wien 1881.) pag. 1. Anmerk. 1.

³⁾ Mose b. Isaak Alaschkar, (geb. 1470 st. zwischen 1532—38) in der Replik gegen Schem-Tob's

genden Talente auf dem Gebiete der Heil- und Sternkunde hat er auch zu seinen Lebzeiten zum Wohle anderer Völker gewirkt. Deshalb ist auch sein Name weit und breit aller Welt bekannt⁴⁾ und

Polemik contra Maimoni (השטת על ס' אמינות) (Vergl. Graetz „Geschichte der Juden“ (Leipzig 1866) Bd. 9. pag. 19. Anmerk. 1.) Weiss kein grösseres Lob zu rühmen, als dadurch, dass er die Ausmerzung der Anthropomorphismen in jüdischen Kreisen auf ihn zurückführt: „ולולי ספריו המעולפים ספרים שהאירו את עיני אנשי נלותנו היוו מנששים בעורים קוד ובמה אמינות רעות היו מתפשטות באומתנו כמו ההגשמה שהיו מנשימים בפרהסיא הגדולה בחכמת התלמוד בצרפת ובכמה מקומות וכו' ובזכות רבינו הרב זיל ובהמצאת ספריו המעולפים ספרים סגורים כבר אברה אמונה זו של הגשמות וזכרתה מפי אנשי אומתנו ואין מי שמעלה אותה על לב ולא מי שמסתפק בה כלל וידוע כי אילו הדברים וכיוצא בהם לא ישגו אותם האדם מהתלמוד בלבד אלא צריכון להקדמות „Hätten nicht seine glänzenden Schriften die Augen unserer Gemeinschaft erleuchtet, wir hätten Blinden gleich umhertappen müssen und verderbliche Lehren wie die Verkörperung Gottes würden weiter in unserer Mitte fortgewuchert haben. Nur durch sein Verdienst und in Folge seiner glänzenden Schriften ist dieser Wahnglaube so sehr aus unserem Volke geschwunden und vertilgt, dass Niemand sich ihn auch nur einfallen lässt oder gar ernstlich sich ihm hingiebt.“ Schon diess Zeugniß beweist es zur Genüge, welche mächtigen, immer tiefer dringenden Einfluss die Lehre Maimonis ausgeübt hat. Vergl. S. Bloch שבילי עולם (Lemberg) Th. 2. pag. 7 b. und Prof. Kaufmann „Geschichte der Attributenlehre in der jüd. Religionsphilosophie.“ (Gotha 1877.) pag. 498.

⁴⁾ Folgt aus M's eigene Worte an Ibn Akin (Kobez II. f. 30 b. col. 2), wo er von der begeisterten Aufnahme die sein משנה תורה in Frankreich gefunden mittheilt, und auch über dessen ausgedehnte Verbreitung den Gelehrten von Marseille berichtet. (ib. 24 f. b. col. 2—25 a col. 1.) Auch Nachmanides erwähnt die Verehrung die dieses Werk bei den Weisen von Lünel genossen habe (ib. III. f. 9 b. col. 2.) Samuel Saporta spricht über Verbreitung dieses Werkes: ומאז בא חבור רבני הגדול אל הארצות האל ראווה

hoch in Ehren gehalten. ⁵⁾

Maimonides ist fürwahr ein Ideal von einem Menschen, erhaben über alle kleinlichen Dinge des Lebens. Er ist wie zum Gesetzgeber eines Volkes geschaffen, und hat daher mit Recht durch sein Wirken, frei von Ehrgeiz und vom Jagen nach Würden, einen unsterblichen Namen sich errungen.

Die Begeisterung für Alles, was Kultur und Wissenschaft hervorbringt, bildete den schönsten Zug in der reichen und vielgestaltigen Begabung des seltenen Mannes. Er war ein Fanatiker der Bildung, doch nicht jedes Geplänkel fand bei ihm Verständniss und Würdigung. ⁶⁾

רבני פרוינצא ויאשרוהו רבני צרפת הגדולים והללוהו לא היה פוצה
להרמב"ם. ופוסקים דיניהם ומנהיגיהם רק על פי דעתו ולא יסורו ממנו
בין לקילא בין לחומרא. כי רק אותו קבלו עליהם למורה ודיין. והם
אומרים שקודם הרמב"ם היו פוסקים דיניהם רק מהתלמוד ועפ"י קבלתם,
ואחרי ששלח להם הרמב"ם את אגרת תימן נס ספרו משנה תורה הלכו
אנשים חכמים מעדתם למצרים לנסותו וראו ושמעו גדול חכמתו וחסידותו
ואז קבלוהו עליהם ועל זרעם לרב ומורה צדק לפסוק בכל מקום
הלכה כמותו.

⁵⁾ J. Saphir in seinem Werke „אבן ספיר“ Seite 53. be-
theuert Werth und Leistungen M's in folgenden Worten :
„עקר למוד היהודים ההם עד היום הזה הוא רק בספר משנה תורה
להרמב"ם. ופוסקים דיניהם ומנהיגיהם רק על פי דעתו ולא יסורו ממנו
בין לקילא בין לחומרא. כי רק אותו קבלו עליהם למורה ודיין. והם
אומרים שקודם הרמב"ם היו פוסקים דיניהם רק מהתלמוד ועפ"י קבלתם,
ואחרי ששלח להם הרמב"ם את אגרת תימן נס ספרו משנה תורה הלכו
אנשים חכמים מעדתם למצרים לנסותו וראו ושמעו גדול חכמתו וחסידותו
ואז קבלוהו עליהם ועל זרעם לרב ומורה צדק לפסוק בכל מקום
הלכה כמותו.“

⁶⁾ Bar Scheschet (Resp. 45.) äussert sich über
„Moreh“ : „ואין להביא רא"י מהרמב"ם ז"ל כי הוא למד כל התורה כולה :
בשלמות הלכות ואגרות כמו שנראה במשנה תורה שחבר וכדי להשיב
את האפקורס עשה ס' המורה" לסתור המופתים והראיות שהביא הפלוסוף
לקיים קדמות העולם וכן בענין ההשגחה . . . ולכן הביא הרב רבנו
משה בר' מימון ז"ל בראש ס' המורה . . . ועם כל זה לא נמלט
הרב ז"ל מהמשך קצת אחר החכמה בקצת המופתים כגון כבן הצרפים
ובמעמד חר' סני' ואולי לא היתה כוונתו רק באשר לא יכל להשיב
האנשים ההם לגמרי . . .“

So z. B. wollen wir eine Stelle aus Maimonis Moreh ⁷⁾ citiren, ⁸⁾ aus welcher deutlich hervorgeht,

7) Prof. Dr. D. Kaufmann l. c. pag. 363. Anmerk. 1., in der Behandlung der Frage, ob und wann Maim. für den „Führer“ den hebr. Namen מורה נבוכים (verfasst um 1190, vergl. Graetz „Gesch. d. Juden“ (Leipzig 1861) B. 6. pag. 363 Anmerk. 2.) gebraucht habe; bemerkt das. Folgendes. „Der hebr. Titel מורה נבוכים rührt von Sámuel Ibn Tibbon her von dem ihn Jehuda Alcharisi für seine Übersetzung entlehnt hat. Maim. selber scheint eine hebräische Wiedergabe des Titels nicht versucht zu haben, da er in dem hebräisch abgefassten Sendschreiben nach Marseille (1194.) den Titel des Führers verschweigt: וכבר יש לי חבור גדול בענין זה בלשון ערבי: Kobez (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו) ed. Lichtenberg, Leipzig 1859) II. f. 25. a. col. 2. und ebenso: וכבר חברתי אני חבור: ib. f. 25. b. col. I, wo er ausdrücklich auf den dritten und zweiten Theil desselben hinweisen will.“ — Der Autor hat aber merkwürdiger Weise eine Auserung vesehen, die eben über die richtige Wiedergabe des arabischen Titels im Hebräischen von Maim. selbst vorhanden ist. In dem Briefe an Ibn Tibbon (Kobez II. 28. die. Stelle fehlt in den andern Editionen) schreibt er demselben: והעתיק הוראת הנבוכים לאחינו ושמו חובר נאות יותר ויהיה: בערבי דליל אל האירין (האירין) כאשר ערבי של הוראת הנבוכים דלאלה אל האורין (האירין) והושבת לראות בכבודך לקראו בשם הצורה (המורה). Aber auch in dieser Form ist die Stelle noch nicht ganz correct. Die Reihenfolge der einzelnen Sätze scheint (nach Brüll's Jahrbücher l. c. IV. Jahrg. pag. 150.) folgende gewesen zu sein ותעתיק הוראת הנבוכים לאחינו כאשר (כאשר) ערבי וכי האירין ושמו חובר וכי האירין והושבת וכי. Deutlicher noch erwähnt Maim. dieses Werk in einem hebr. Schreiber an seinen Jünger Ibn Akin (Kobez II. pag. 30.) וסדרתי לך שלחן ערוך במאמר הנכבד ספר מורה נבוכים. Auch bei Jonathan aus Lünel (Resp. 24.) wird dieses philosophische Buch erwähnt bevor es noch von Tibbon übersetzt wurde: ואתה קרוש ה' מרנא ורבנא מאור הגולה שמע נא: בקור עברך, שאובי מימך, להשביענו עוד בספר מורה הנבוכים אשר שמענו שומעו. Vergl. Brüll l. c. und Weiss l. c. pag. 35. Anmerk. 44.

⁸⁾ Durch diesem epochalen Werke sehen wir die Leistungen unseres Maim. so gross, dass er mit Recht

wie er über Amulettenkram dachte. Er nannte Amulettenschreiben einen Wahnsinn **שגעון כותבי הקמיעות** und sagt daselbst Folgendes: «Es darf dir nicht in den Sinn kommen der Wahnsinn der

den Namen des jüdischen Aristoteles verdient. Dr. Eisler „Vorlesungen über die jüdischen Philosophen des Mittelalters“ (Wien 1870. II. Abth. Seite 5.) „Ohne Maimonides gebe es keinen Thomas von Aquino und keinen Albertus Magnus“ (geb. 1205 gest. 1280), urtheilt Dr. Joel. („Verhältniss Albert des Grossen zu Moses Maimonides“ Breslau 1863.) S. auch Dr. Zunz „Zur Gesch. u. Literatur“ (Berlin 1845.) pag. 8, und Graetz l. c. (1863.) B. 7. p. 66. Anmerk. 3. — Über den Gedankengang des Moreh vergl. „Die Religionsphilosophie des Mose b. Maimon“ von Dr. Joel im Programm des Breslauer jüd.-theolog. Seminars 1859. Dr. Kaufmann l. c. pag. 363—501. Scheyers Übersetzung des dritten Theils des Moreh (Frankfurt, a. M. 1838) und dessen psychologische System des Maimonides (das. 1845.) — Bedeutende Gelehrte haben den „Führer“ des Maim. commentirt, so Mose von Narbonni* (geb. u. 1300. st. 1362.) (sein **באר נבוכים** edirt Wien 1852, vollendete er Ijar 1362.) Schem-Tob b. Joseph Falaquera (geb. 1225. gest. nach 1290.) Salamon Maimon (geb. 1753. st. 1800.) und in unsern Tagen der um die jüd.-arabische Literatur so hochverdiente Gelehrte Salamon Munk (geb. zu Gr.-Glogau 1802. gest. zu Paris 1867.) Le Guide des égarés (3 Thle. 1856. 61. 63.) Vergl. Michael **אור החיים** (Frankfurt a. M. 1881.) Nr. 1122. pag. 545—547.

*) Joseph Salamo del Medigo (הרשב"א genannt.) in seinem Werke **מצרף להשמה** (Odessa 1865.) pag. 58, spricht über manche Autore, ganz besonders aber über Narbonni: **ובלל גדול אני מוסר בידך שלא תדמה בנפשך לירד לסוף דעת המחברים מתוך ספריהם כי השם לבדו יודע תעלומות לבולדעת החכם הנרכוני גם הרמב"ם ויל הערים מאוד לכנסת דבריו בס' המורה והוא בפי' עליו אינו אלא כהולך רכיל מגלה סוד אבל שאר המפרשים הבאים אחריו גם כי ראו פירושו לא הרגישו רמיוותו שמליצתו צרה וצורך פירוש לפירושו . . .**

Amulettenschreiber, ⁹⁾ was du von ihnen selbst hörst oder in ihren Büchern findest, oder von Namen, welche sie zusammensetzen, die in der That nicht das Geringste bedeuten, und doch nennen sie selbe Gottesnamen und meinen, dass sie besonderer Heiligung und Reinheit bedürfen und Wunder wirken. Es ziemt keinem gebildeten Menschen, der gleichen Worte nur zu hören, um wie viel weniger zu glauben.»

Interessant ist das Urtheil Maim. über den Theil der jüdischen Literatur, welchen man gewöhnlich unter dem Namen Deraschah bezeichnet. Über die sogenannten דרשות sagt Maim. : ¹⁰⁾ Es gibt zwei Ansichten. Die Einen meinen, die Rabbinen hätten sie (die Deraschah) als wirkliche Auslegung und Erklärung des Verses der Schrift gegeben, sie kämpfen daher für die Wahrheit dieser Auslegungen und wollen für sie dasselbe Recht vindiziren, wie für die wirklichen Traditionen. Die Andern belächeln solche Auslegungen,

⁹⁾ More I. Cap. 61. und Note 1.

¹⁰⁾ More III. Cap. 43. u. Note 2. S. auch Dr. Bacher „Die Bibelëxegese Moses Maimunis“ (Strassburg 1897) C. V. S. 31—32. — Der berühmte Forscher Delmedigo l. c. p. 27. wo er die „Kabbala“ (vergl. über Ursprung dieser Lehre Graetz l. c. B. 7. Note 3.) behandelt, fällt im Namen des R. M. Gabbai (A. 1531) (S. Zunz l. c. pag. 381.), ein nicht wenig ähnliches Urtheil über die דרשות, indem er das. bemerkt: מדרבי רמין נבאי נראה שאין לדרוש שום אדם מדעתו ולהוליד מסברתו שום סוד ולא בדרך הדרשנים שבודים מלבם כמה ענינים. . . . ודע כי כל מי שלא קבל סתרי תורה מרבותיו וחושב לשוקלן בדעתו הרי הוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה והוא בכלל לא תעשה לך פסל ומסכה ועשוי גדול

da sie offenbar den Sinn des Verses nicht treffen. Beide Ansichten fehlen, indem sie ausser Acht gelassen haben, dass die Deraschoth ein blosses poetisches Auffassen des Verses anstreben, wie es Poeten oft gethan haben, um Moral daran zu knüpfen.

So lehrte Bar Kapara: ¹¹⁾ Der Vers «Einen Nagel sollst du bei deinen Geräthschaften haben» lehrt dich: Wen du etwas Unanständiges hörst, gebe deinen Finger in's Ohr. Gewiss hat Bar Kapara den eigentlichen Sinn des Verses nicht verkannt, den Vers aber auch poetisch erfasst, um seine Moral daran zu knüpfen.

Maim. Urtheil über solche Menschen ¹²⁾ welche es sich zum Verdienste anrechnen, dass sie über religiöse Dinge gar nicht nachdenken, und Andere, die dieses thun, aber gern verdächtigen, verdient ebenfalls gehört zu werden. Nachdem er einerseits gegen Skepticismus gesprochen, andererseits nachgewiesen hat, dass dem menschlichen Geiste Schranken gesetzt sind über die er nicht hinauskommen kann, und dass es Dinge gibt, die er niemals recht begreifen wird, setzt er fort: «Wenn Propheten und Weise empfohlen haben, nicht nach Erkenntniss von Dingen zu streben, welche die Fassungskraft des Menschen übersteigen, wollten sie damit durchaus nicht den Eingang zum Denken und Untersuchen völlig

¹¹⁾ Kethoboth 5 a. In anderer Bedeutung erwähnt Joma 75. u. Berachot 25.

¹²⁾ More 1. C. 32. u. Note 3.

versperren und die Vernunft daran hindern, das Begreifliche zu erfassen und verstehen zu lernen, wie das die Thoren meinen, denen es gefällt, ihre Mängel und ihre Unwissenheit für Vollkommenheit und Weisheit gelten zu lassen, dagegen die Vollkommenheit und das Wissen anderer für Mangel und Irreligiosität auszugeben. Die Thoren, sie machen Finsterniss zu Licht und Licht zu Finsterniss! Unsere Weisen dagegen hatten die Absicht, zu zeigen, dass es für den menschlichen Verstand gewisse Grenzen gibt, bei denen er stehen bleiben müsse.»¹³⁾

Mamonides glaubte an die Philosophie und an die Fähigkeit der menschlichen Vernunft, die Wahrheit zu erkennen. Wenn er, wie jeder Besonnene, von den Schranken spricht, die unserem Erkennen gesetzt sind, so spricht, er von den Schranken die ihm nur mit dem Unterschiede des mehr und minder, auch für die Propheten gelten.¹⁴⁾ Dagegen kennt er keine Herabsetzung des menschlichen Denkens im Interesse des Glaubens. «Wisse» sagt er in einem besonderes bemerkenswerthen Capitel seines Moreh,¹⁵⁾ «dass der Glaube nicht etwas ist, das man bloß ausspricht, sondern das man sich vorstellt in der Seele, wenn man nämlich glaubt, dass

¹³⁾ Eisler Abth. II. S. 129. seiner „Vorlesungen über die jüd. Philos. des Mittelalters.“

¹⁴⁾ Jad. Chasaka, Jesode Hatora 1. 10.

¹⁵⁾ Moreh 1. C. 50. Dr. Kaufmann l. c. pag. 369 —375. und Note 4.

es so ist, wie es vorgestellt wird. Wenn du also, wo es sich um wahre oder für wahr gehaltene Meinungen handelt, dich begnügst, sie in Worte zu fassen, ohne sie dir vorzustellen und an sie zu glauben, geschweige, denn in ihnen eine sichere Erkenntniss zu suchen, so ist das sehr leicht. Und so findest du viele thörichte Menschen, die Glaubenssätze im Gedächtnisse bewahren, von denen sie schlechterdings sich keine Vorstellung bilden. Aber wen du dir vornimmst, dich zu erheben zu der erhabenen Stufe, der Stufe der Spekulation, und eine Gewissheit zu haben, dass Gott einig ist, und in einer wirklichen Einheit, so dass du in ihm nichts Zusammengesetztes odar was potentiell in irgend einer Weise theilbar ist, findest, so musst du wissen dass Gott kein sein Wesen ausdrückendes Attribut hat, und es ebenso wenig zulässig ist, dass Er ein Körper sei, wie dass Er ein wesenhaftes Attribut besitze. Derjenige, der glauben würde, dass Er einig sei, aber zahlreiche Attribute besitze, der würde durch sein Wort wohl ausdrücken, dass Er einig sei, aber in seinem Denken würde er Ihn vielfältig denken.»

Maimonides findet im Inhalt auch des prophetischen Wissens ein der natürlichen Vernunft Entsprechendes. Auch fühlt er sich nicht behindert, bei aller Anerkenntniss der göttlichen Wahl, die physischen, psychologischen und ethischen Bedingungen für die Prophetie zu der

Seele des Propheten aufzusuchen, mit andern Worten zu erklären. ¹⁶⁾

Die Anfänge seiner glänzenden Laufbahn fielen in die Zeit (4906 ¹⁷⁾ des Erwachens aus dem furchtbaren Geistesdruck und Zwange, sich der Lehre des arabischen Propheten zuzuwenden. Der junge Moses hatte die Tücke und Verfolgung der absolutistischen Regierung zu erdulden gehabt. Sein Geist war zu umfassend und durchdringend, um die Religion eines Vorurtheils — den Islam — anzuerkennen, ¹⁸⁾ oder in mattherzigem Kompromiss mit dem Rückschritte auch nur zum Scheine zu gehen. ¹⁹⁾

Wenn wir die Annalen der jüdischen Geschichte durchblättern, finden wir, dass die jüd. Geschichtschreiber, die Maimonides zum Auswürfling der jüd. Nation gestempelt haben, nur Carmoli, ²⁰⁾ Munk zu Paris u. zuletzt Graetz waren.

¹⁶⁾ Dr. Joel „Verhältniss Albert des Grossen zu No es Maimonides“ (Breslau 1863. pag. VI.)

¹⁷⁾ „Schebet Jehuda“ (El. Wiener Hanover 1856.) C. 30. Graetz „Geschichte der Juden“ B. 6. pag. 185. Anmerk. 1. weist darauf hin, dass nur diese Angabe in Betracht zu nehmen sei und die Verfolgung 4906—1146 anfang.

¹⁸⁾ Vergl. המער redig. von Silbermann 4. Jahrg. (Lyck 1860.) No. 37. Artikel: מיימון. Zweifel im 5. Jahrg. (Lyck. 1861.) Nr. 35—36—37. Artikel: האלמנה שפתי שקר. und A. S. Rabinowitz l. l. 6. Jahrg. (Lyck 1862) No. 28. pag. 221, Artikel: עד ארבעה לשון שקר.

¹⁹⁾ Siehe Steinschneider in Frankel's Zeitschrift II. pag. 115 und מאמר היחוד (gedr. Berlin 1847.) Vorwort p. VII.

²⁰⁾ In den israelitischen Annalen von Dr. Jost, Jahrg.

Wenden wir uns nun an arabische Geschichtschreiber, welche Maimonis Biographie schrieben, so finden wir, dass Holub in seinem Werkchen «תולדות ר' משה בן מימון»²¹⁾ bloss 2 erwähnt, die Maimoni als Scheinmohammedaner bezeichnen. Der Theolog und Dichter Abul-Arab Ibn Moisch a zu Fez erzählt uns, dass über Maimoni ein Todesurtheil verhängt wurde und er für ihn ein gutes Wort eingelegt und ihn derart gerettet habe. Maimoni allein erzählt: «ונצלתו מן השמר»²²⁾ (Ich wurde von der Taufe gerettet.) Weiter dann erfahren wir durch Ibn Moisch a, als er zufällig im J. 1187. aus Afrika nach Ägypten kam, erstaunte er, in dem Rabbiner von Kairo einen Mann zu erkennen, der ihm in Fez Mohammedaner zu werden versprach. Darüber in Zorn gerathen, theilte er seine Wahrnehmung der Behörde mit. Doch Alfadahel, der als Oberrichter in dieser Sache zu entscheiden hatte, befreite den Beschuldigten mit der liberalen Motivirung: »Ein Bekenntniss, das aufgezungen ist, hat keine Giltigkeit und kann auch keine Folgen nach sich ziehen.«

Der Zweite, der Maimoni als Scheinmohammedaner beschreibt, ist Samuel don Alkifti

1839. No. 41—42. p. 325 ff. unter Artikel: „Maimonides zum Islam gezwungen.“ S. auch Munk, Notice sur Joseph b. Jehuda u. Archives israelites 1851 pag. 319 ff. u. Graetz l. c. 6. p. 316.

²¹⁾ Gedr. Wien 1884. pag. 15 Anmerkung 11.

²²⁾ In seinem citirten Commentar zu Trakt. ראש השנה (Paris 1866) pag. 1.

von Kift (Ober-Ägypten), geb. 1171 und Wesir zu Haleb. Dort gesellte er sich zu Joseph Ibn-Aknin (geb. um 1160), verfasste eine »Geschichte der arabischen Philosophie«, und in dieser Schrift bringt er auch die Lebensgeschichte Maimoni's und citirt Casiri in seinem Werke »Bibliotheca Arabica Hispanola«, in dem es heisst:

»Moses Maimonides, der Jude aus Cordova, befasste sich von Jugend her mit Wissenschaften und war besonders in der Geometrie und Heilkunde bewandert. Als nun der Herrscher Abdulmumen den Befehl ertheilte, dass alle Juden und Christen in seinem Staate nur nach Uebertritt zum Mohammedanismus bleiben dürfen, andernfalls aber getödtet und ihre Besitzungen confiscirt werden würden, beschloss Maimoni aus Liebe zu seiner Familie und weil ihm für seinen Reichthum bangte, zum Scheine seinen Glauben zu verlassen. Nach Jahren ist er in Fastat (Ägypten) zur jüdischen Religion öffentlich zurückgekehrt.«

Jost, der dem Maimoni ebenfalls den Scheinmohammedanismus aufdrängt, erzählt,²³⁾ dass Abdulmumen Jedem, der auswandern wollte, eine Frist gewährte, um seine Vermögensangelegenheiten zu ordnen. Den Tod drohte er nur Denen an, welche im Lande blieben und dennoch

²³⁾ 2 Abth. pag. 433—34 Anmerk. 3. seiner „Geschichte des Judenthums und seiner Sekten“ (Leipzig 1858) — Graetz „Gesch. d. Juden“ 6. p. 185, erzählt ebenfalls so.

ihr Judenthum öffentlich bekanten.²⁴⁾ Wass sollte nun dazu beigetragen haben, dass Maimoni Scheinmohammedaner werde? Wäre dem wirklich so gewesen, hätte nur der geringste Schein

²⁴⁾ Jost selbst in seiner „Geschichte der Israeliten“ (B. 6. pag. 172.) findet bloss zweifelhaft aus dem Zusammenhange der Lebensgeschichte Maimonis den Übertritt heraus, indem er daselbst Folgendes sagt: „Man erzählt, dass Maimonides sich eine Zeitlang für einen Moslemen ausgegeben habe, bis er an einen sichern Ort gekommen wäre. Dies ist nicht unwahrscheinlich, und bestätigt sich zwar aus „keiner sichern Quelle“, aber doch aus dem „Zusammenhange der Begebenheit.“ Ein noch leuchtenderes Zeugniß über der Fabel vom Übertritte liefern Abdellatif, (geb. c. 1161.) und der berühmte arabische Arzt und Literaturgeschichtschreiber Ibn-Abi Osaibija, (geb. c. 1191 st. 1269.) der mit Maimonis Sohn Abraham (geb. 1185 st. 1255.) (Vergl. über ihn Dr. Rapaport Béla „Abulmeni Maim. Abrahám élete és művei“ Budapest 1896.), eng befreundet wahr. Aus seiner „Geschichte der arabischen Ärzte“, entnehmen wir folgende Notiz: „Er (M.) war sehr gut unterrichtet in den Wissenschaften u. besass tiefe Kenntnisse in der Philosophie. Der Sultan Melik Almaser Salahedin achtete ihn sehr hoch und machte ihn (M.) zu seinem Arzte; dieselben Funktionen hatte er auch bei dessen Sohne Melik Alafdal. „Man sagt“ dass er in Magreb zum Islam übergegangen sei, während welcher Zeit er den Koran auswendig gelernt und die mohammedanische Jurisprudenz studirt hatte, dass er aber nachher, als er nach Egypten gekommen und sich in Fostat ansässig gemacht wieder vom Islam abgefallen sei.“ Warum zweifelt nun dieser Zeitgenosse, warum sagt er es nicht mit Bestimmtheit, dass Maimoni einige Zeit den Islam angehörte? Warum hatte er dem Sohne M's, mit dem er so innig war, diese Wichtigkeit nicht mitgetheilt, warum ihm nicht angeeifert, seinen Vater (Moses) von einem solchen Schmach zu vertheidigen? Warum hatte es Maim.'s Sohn nicht gethan? Es bleibt daher nichts mehr übrig, als die Wahrheit anzuerkennen, dass „Moses Maimonides dem Krypto-Mohammedanismus niemals gehuldigt hat.“ Vergl. ferner Note 5.

des Verdachtes auf Maimoni geruht, dass er nur einige Zeit dem Islam angehört habe, mit welcher heftigen Erbitterung und wie unsanft würden die Kritiker, die sich alle Mühe gaben, ihn und seine Lehren bei den Juden verhasst zu machen, die Veränderung seiner Religion als ein Hauptverbrechen an die Spitze ihrer Klagen gestellt haben? Warum haben sie sein Bekenntniss zum Islam verschwiegen, warum ihm diesen Vorwurf nicht ins Gesicht geschleudert?

Auch Graetz sagt Folgendes ;²⁵⁾ »Dass Maimuni und die Seinigen Scheinmohammedaner waren, hat zuerst Carmoli und dann Munk erhärtet. Diese Thatsache steht nach dem jetzt vorliegenden »Iggeret ha-Schemad« und nach mohammedanischen Zeugnissen von Zeitgenossen so fest, dass nur der kritische Blödsinn sie ableugnen kann. Nur ist man nicht genöthigt, anzunehmen, die Familie Maimun hätte bereits in Spanien dem Kryptomohammedanismus gehuldigt, vielmehr scheint es, dass sie desswegen in diesem Lande umhergewandert ist, um ihre Religion ungefährdet bekennen zu dürfen.«

Um diese Behauptung aus dem Felde zu schlagen, müssen wir noch Mocatto's Werk »Die Juden in Spanien u. Portugal u. die Inquisition«²⁶⁾ citiren. In diesem Buche heist es :

²⁵⁾ „Gesch. der Juden“ (B. 6. p. 316. Anmerk 3.)

²⁶⁾ Hebr. bearbeitet von Barth, abgedr. in Gräber's **אוצר הספרות** (Jahrg. 2. Krakau 1888) pag. 8—9. Deutsch von Kayserling (Hannover 1878.) pag. 18—19.

Der Grosse Maimonides selbst soll auf seiner Wanderung nach Marocco genöthigt worden sein, mit seiner Familie die Ceremonien des Islams zu vollziehen. Sein Vater war bereits mit seinen Kindern nach Fez verzogen; dort waren die maurischen Juden damals einer blutigen Verfolgung ausgesetzt, und man glaubt, dass er damals im wahren Glaubenseifer sich nach dem Orte der Gefahr begeben habe, um die schwankenden Brüder zum Ausharren und Ertragen zu er-muthigen. Als die Gegner des grossen Philosophen ihn in späterer Zeit wegen seines Verhaltens angriffen, veröffentlichte er eine Erklärung. Sie sollte weniger zur Rechtfertigung für seine eigene Handlungsweise, als zur Richtschnur für andere Juden dienen, über die plötzlich eine Verfolgung losbrechen könnte, ohne dass sich ihnen die Gelegenheit zur Flucht böte. Von vielen bedeutenden jüdischen Schriftstellern wird die Erzählung von Maimonides Glaubensheuchelei entschieden in Abrede gestellt und der „Iggereth ha-Schemad“²⁷⁾ (der Brief über den Glaubenswechsel)

²⁷⁾ Oder „Maamar Kidusch ha-Schem“, verfasst u. 1160—64 nicht zu indentificiren mit dem „Iggereth ha-Schemad“ seines Vaters Maimon b. Joseph. (Halberstamm in der Zeitschrift „Halbanon“ 8 J. hat einen Auszug aus diesem Schreiben geliefert.) Das Geiger (Studien Mose b. Maimon S. 49 f.), wenn er dieses Schreiben mit dem des Vaters identificirt, auf Irrwege gelenkt ist, hat Graetz l. c. (6. p. 317 Anmerk. 2) bereits nachgewiesen. — Abgedruckt ist diese Abhandlung in Geiger's „Mose b. Maimon,“ in Edelman's „Chemda Genusa“ und in Lichtenbergs קובץ תשובות הרמב"ם ואחרותי. Vergl. תשב"ץ § 63 und רבי"ש Resp. 11, wo diese Schutz- und Gegenschrift erwähnt ist.

als ein ihm unterschobenes Schriftst. bezeichnet.²⁸⁾

Rezensent Bukovzer in seinem Werke »Maimonides im Kampfe mit seinem neuesten Biographen Peter Beer«,²⁹⁾ dessen Haupttendenz auf die Widerlegung Beer's³⁰⁾ gerichtet ist, schreibt³¹⁾

²⁸⁾Mehrere Schriften Maimonis sind nämlich in neuerer Zeit thatsächlich nachgewiesen worden, dass sie nicht von ihm stammen können. So, z. B. das Schreiben an seinen Sohn: *רע בני* (Kobez col. 2. p. 38.), das Zunz l. c. pag. 199. und Luzzatto *אוצר נחמד* (Wien 1857) Th. 2. p. 12 als echt von ihm citiren, wie auch *צוואת מוסר נאה מאד מהרמב"ם ז"ל להרב החכם רע בני* (abgedr. mit dem Testamente Jehuda Ibn Tibbons Berlin 1853.) (das, als Fortsetz. des Schreibens *רע בני* unter Titel *להרב החכם ז"ל להרב החכם רע בני* Kobez l. c. abgedr. ist.) Es ist aber schon darum unecht, da darin *בנים* erwähnt werden, während Maim. nur einen einzigen Sohn hatte. Vergl. L. Rapaport (Jeschurun, Lemberg 1857. S. 47—55.) Löw (Ben Chanajah 1861. 258.) Graetz l. c. 6. p. 461. Note 11. Dr. Rapaport Béla (Abulmeni Maimoni Ábrahám eléte és művei, Budapest 1896.) p. 6, Anmerk. 17. Steinschneider (Hebr. Bibliographie IV. 130 und „Die Hebr. Übersetzungen“ (Berlin 1893) 906. Anmerk. 2.) Dr. Rosin (Die Ethik des Maimonides Breslau 1876.) S. 21. Anmerk. 9. Prof. Kaufmann l. c. pag. 490. Anmerk. 175. Halberstamm in dem Schreiben zu Schulman's *תולדות חב"י ישראל* (Wilna 1879.) 2 Th. p. 208. — Ebenso wird über andere Schriften Maim. deren Echtheit stark in Zweifel gezogen wird, vieles gesprochen. Vergl. Dr. Bachér l. c. Vorwort XV. S. 17—19. und Graetz l. c. —

²⁹⁾ Diese Schrift erschien zu Berlin 1844.

³⁰⁾ Peter Beer, der mehr als dreissig Jahre für Erziehung, Belehrung und Aufklärung thätig war, ist zu Neubidschow 1758 geboren und 1838 zu Prag gestorben. Vergl. Dr. Kayserling „Gedenkblätter. Hervorragende jüd. Persönlichkeiten des neunzehnten Jahrhunderts“ (Leipzig 1892,) pag. 8. Die von ihm unter dem Titel „Leben und Wirken des Rabbi Moses b. Maimon“ bearbeitete Biographie, ist zu Prag 1834. erschienen.

³¹⁾ Pag. 19—28.

»Seite 7, (wo es sich nämlich um die Fabel handelt, nach welcher M. zum Islam scheinbar übergegangen sein soll) bemerkt Beer Folgendes: Herbelot setzt die Entschuldigung hinzu, dass M. nämlich zum Islam übergetreten sei, weil nach talmudischen Gesetzen nur jener Jude ein Apostat genannt zu werden verdient, welcher seinen Glauben in Gegenwart von 10 Israeliten abschwört. Manche wollen auch das Mitmachen der Ceremonien einer anderen Religion, wenn man denselben nicht ausweichen kann, für keinen Abfall von seiner Religion ansehen. Sie berufen sich diesfalls auf die Geschichte Naemons, (נַעֲמָן) der sich (2. B. der Könige 5—18) in Gegenwart des Propheten Elisäus, zur Religion des wahren Gottes bekannte und von dem Götzendienste sich lossagte. Dabei aber sprach er: »Nur das verzeihe Gott Deinem Diener, wenn mein Herr (König von Aram) in den Tempel des (Götzen) Rimon geht, sich zur Anbetung niederzuwerfen, und weil er sich auf mich stützt, auch ich in dem Tempel des Rimon niederfallen muss« u. s. w., worauf der Prophet erwiederte: »Geh' in Frieden«. Da nun der Prophet das Niederknien im Götzentempel nicht ausdrücklich verboten hat, so will man daraus schliessen, dass das äussere Bekenntniss zu einer andern Religion, wenn nur dass innere Bekenntniss aufrichtig ist und man in Gedanken sich vorbehält, diesen Dienst dem wahren Gotte zu Ehren auszuüben, nicht schädlich sei. Dies aber ist eine wahre reservatio

mentalis, womit man zwar Menschen, nicht aber Gott betrügen kann. «

»So weit die talmudische Auseinandersetzung. Wer nun von diesen beiden Gelehrten ein grösserer Talmudist gewesen, lässt sich gar leicht errathen, wenn man nur das Beste dabei nicht vergisst, dass nämlich Herbelot auch nicht eine Silbe von dem in seinem Namen aus dem Talmud citirten Lehrsatz erwähnt; eben so wenig, wie er des Gründes erwähnt, weshalb M. aus Spanien ausgewandert ist.³²⁾ Ich habe zwei verschiedene Ausgaben des Herbelot's »Bibliothèque orientale« mit einander verglichen und fand über dieses Faktum nur Folgendes :

C'est le célèbre Moïse, que nous appellons communément Maimonides, ou fils de Maimon. Juif espagnol, natif de Gordove. Lequel demeure quelpue temps Mahumetan par la force en Espagne, et qui vien ensuite en Egypte, ou il fit profession ouverte du Judaïsme; et fut protégé par le c'adhi al Fadhel al Baissnai.

Wir hätten also hier einzig und allein die Unbelesenheit des Biographen im Talmud zu bewundern, seine krasse Unwissenheit in den talmudischen Disziplinen anzustaunen und daher auch seine zügellose Frechheit gegen den Talmud zu entschuldigen, was wir leider sehr häufig gegen Diejenigen thun müssen, die infolge ihrer Unwissenheit den Talmud als schädlich und ge-

³²⁾ Vergl. Anmerk. 24.

fährlich beim gebildeten Publikum zu verdächtigen suchen.³³⁾

Zuerst wollen wir denjenigen talmudischen Lehrsatz citiren, welchen er fälschlich in Herbelots Namen anführt und bald darauf auch denjenigen folgen lassen, welchen er in seinem eigenen Namen citirt. Das erstere Citat befindet sich hauptsächlich Traktat Sanhedrin Pag. 74, 1.³⁴⁾

Rabbi Jochanan lehrt: Der Israelite soll, bei allen mosaischen Gesetzen die Uebertretung dem Tode vorziehen, ausgenommen beim Verbote des Götzendienstes, der Blutschande und Mordthat; (bei diesen drei Verboten soll jeder Israelite den Tod der Uebertretung vorziehen.) Rabbi Dima fügt im Namen des Rabbi Jochanan noch hinzu: Der Übertritt der gewöhnlichen mosaischen Gesetze ist nur dann erlaubt, wenn der Zwang hiezu nicht aus einer allgemeinen Religionsverfolgung hervorgeht; sonst aber soll er (Der Israelite) selbst beim geringsten Gesetze den Tod der Uebertretung vorziehen. Aber auch selbst bei Privatzwang (wenn keine allgemeine Religionsverfolgung zu Grunde

³³⁾ Beer scheint die Stelle in Gildemeister's Blendwerke u. s. w. (1841), p. 20, nicht gesehen zu haben, wo es heisst: „Diejenigen haben am meisten über den Talmud geschimpft, die am wenigsten davon verstanden.“ Bei Zunz l. c. pag. 19. Kayserling „Ein Feiertag in Madrid“ (Berliu 1859) S. 20, und in anderer Weise erwähnt, Brüll's Jahrb. III Jahrg. (Frankfurt a. M. 1877.) pag. 187.

³⁴⁾Siehe Trakt. Berachot p. 61, Joma, 83, 85. Pesachim, 25 u. Note 6.

liegt), darf der Übertritt nur im Geheimen geschehen, öffentlich aber soll der Israelite, selbst bei einem der geringsten mosaischen Gesetze den Tod dem Übertritte vorziehen. Wann aber kann von Öffentlichkeit die Rede sein? Darauf erwiedert Rabbi Jakob im Namen des Rabbi Jochanan: In Gegenwart von 10 Menschen, und zwar 10 Israeliten etc. Wir sehen also, dass hier überhaupt nicht vom Abschwören der Religion in Gegenwart von 10 Israeliten, sondern nur vom Übertritte eines der geringsten mosaischen Gesetze die Rede ist; und selbst in diesem Falle soll der Israelite den Tod dem Übertritte vorziehen, sobald der Zwang zu einem solchen aus einer allgemeinen Religionsverfolgung hervorgeht, wie es auch bei Maimonides der Fall gewesen war.

›Ganz anders aber, als unser Biograph, und zwar in dem Sinne der von uns angedeuteten Talmudstelle, fasst Maimonides in seinem ›Sefer Hajad‹, oder ›Mischneh Thorah‹ Theil I. pag. 7. diesen Punkt auf:³⁵⁾ Das ganze Haus Israel ist verpflichtet, den Namen Gottes zu verherrlichen, und zwar auf folgende Art: Wenn ein Nichtisraelite einen Israeliten, ihn mit dem Tode bedrohend, zur Übertretung eines der mosaischen Gesetze zwingt, so soll der Israelite die Übertretung dem Tode vorziehen, denn bei diesen Geboten heisst es, dass der Mensch sie ausübe, damit er durch sie lebe, nicht aber, dass er

³⁵⁾ Vergl. Note 7.

durch sie sterbe. Hat der Israelite das Gegentheil gethan, sodann trägt er selbst an seinem Tode die Schuld. Diese Übertretung (bei Lebensgefahr nämlich) ist nur bei den gewöhnlichen mosaischen Gesetzen, nicht aber bei den drei übrigen — nämlich Religionsabfall, Blutschande und Mordthat — gestattet; bei diesen dreien, soll der Israelite sein Leben opfern. Aber auch bei den gewöhnlichen mosaischen Gesetzen ist die Übertretung nur dann erlaubt, wenn der Nichtisraelite nichts weiter als seinen Vortheil dabei beabsichtigt, z. B. wenn er den Israeliten zwingt, ihm am Sabbat ein Haus bauen zu helfen und d. gl. a. D., Thut er's (der Nichtisraelite) aber nur aus reiner Böswilligkeit, so soll der Israelite im Geheimen, d. h. nicht vor 10 andern Israeliten, die Übertretung dem Tode, öffentlich aber (d. h. vor 10 Israeliten) den Tod der Übertretung vorziehen, ob es sich gleich nur um eines der geringsten mosaischen Gesetze handelt. Aber selbst in diesem Falle ist die Übertretung nur dann erlaubt, wenn dieser Zwang nicht aus einer allgemeinen Religionsverfolgung hervorgeht; liegt diesem aber eine Religionsverfolgung zu Grunde, und erstreckt sich der Zwang daher über ganze Gemeinden, als z. B. wenn es einem Tyrannen, wie Nebuchadnezar einfällt, eine Religions-Verfolgung einzuführen, vermöge welcher das ganze mosaische Gesetz oder auch nur eines der mosaischen Gebote ausser Kraft gesetzt wird, dann soll der Israelite sein Leben der

Übertretung opfern, gleichviel ob es öffentlich oder geheim geschieht.

Ich führe diese Stelle, aus dem Sefer Mischneh-Thora, Hilchoth Jessode Hathora Cap. 5, pag. 7 und noch eine andere aus eben demselben Buche, deshalb speziell an und wahrlich, verstattete es unser Raum, wir könnten noch genug Stellen ähnlichen Inhalts citiren, um aus des Autors eigenen Schriften, welche auf seine strenge Religiosität hinweisen, um mit seinen eigenen Worten jene Schmach von ihm zu wälzen, mit welcher der fanatische Abulfaradsch und der verwirrte und unehrliche Leo Afrikanus seinen Ruhm zu verdunkeln und seine Autorität aus dem Judenthum zu verdrängen suchen.

Beide nämlich erzählen, dass M. in Folge einer Religions-Verfolgung des Abdalmumen so lange dem Islam sich angeschmiegt habe, bis er seine Güter vortheilhaft veräussert hatte, alsdann aber sei er nach Agypten geflohen und habe sich wieder öffentlich zur Religion seiner Väter bekannt.

Dieses Hirngespinnst wird nun auch von älteren und neuern Berichterstattern als eine Wahrheit nacherzählt, ohne weitere und genauere Untersuchung, ob eine solche Religionswucherei mit den Schriften und mit dem Charakter M's sich verträgt, und ohne von der anderen Seite zu bedenken, dass diese Erzählung eine Missgeburt der verworfensten und unzuverlässigsten Geschichtschreiber sei.

Wie wenig Glauben überhaupt beide zusammen verdienen, zeigt schon Sprengel in seiner »Geschichte der Arzneikunde,«³⁶⁾ indem er über Leo, bei der Nachricht über einen gewissen el-Mansur, Folgendes bemerkt: »Leo von Afrika vermehrt diese Verwirrungen durch die Unwahrheit ohne Ende, womit er das Leben der gelehrten Araber verunstaltet.« Dasselbe Kompliment macht ihm auch schon Reiske zu Abulfed,³⁷⁾ und an sehr vielen anderen Stellen, und Wüstenfeld in seiner Vorrede zur Geschichte der arabischen Ärzte bezeichnet sein (Leo's) Werk als ein verworrenes und verwirrendes Machwerk, in welchem fast bei der Hälfte der von Leo angeführten Männer das Zeitalter erweislich falsch angegeben ist, weshalb er ihn auch aus seinem angeführten Quellenregister gänzlich streicht. Was aber die Autorität des Abulfaradsch betrifft, so scheint mir, dass dieser noch weit weniger Glauben in Bezug auf die Nachricht über Maimonides verdient, als sein College Africanus. Denn aus der ungeschickten und verunglimpfenden Behandlung, in welcher er den M. darstellt, tritt uns klar hervor, dass er (Abulfaradsch) zu den Antipoden M's. gehörte und noch zu sehr von der, zu seiner Zeit herrschenden Parteiwuth ergriffen und verblindet war, als dass er ein ungetrübtes Bild über M. uns hätte überliefern können

³⁶⁾ Geschichte der Arzneikunde, B. 2. pag. 313.

³⁷⁾ Annal. B. IV. S. 175.

Uebrigens scheint er auch die Geistesprodukte M.'s weder ihrem Werthe, noch ihrem Inhalte nach gekannt und nur dem Hörensagen nach geschrieben zu haben. Folgendes, so werth und gehaltlos es auch an sich ist, theile ich aus dem Abulfaradsch über M. grösstenheils wörtlich mit, um dem ehrlichen, gebildeten und urtheilsfähigen Publikum selbst das Urtheil darüber zu überlassen, wes Geisteskind es in diesem arabischen »Historiker« zu erblicken und welches Zutrauen es einem solchen zu schenken hat.

Im Jahre 606 der H., (beginnt nämlich Abulfaradsch) starb Mosa, der Sohn Maimon, ein Jude aus Spanien. Er war in dem jüdischen Gesetze erfahren und schrieb ein Buch von der Religion der Juden, welches er »Delala« nannte, welches einige loben, andere aber schänden und es »Edulala« (Irrthum) nennen. Er war den Philosophen sehr zugethan (also kein selbstdenkender Philosoph) und hat auch ein Buch von der Auferstehung des Körpers geschrieben³⁸⁾ (nur die unbedeutendere Abhandlung über die Auferstehung und nicht den »More« zählt er zu den philosophischen

³⁸⁾ Die um das Jahr 1191 ursprünglich in arabischer Sprache von Maim. verfasste „Abhandlung über d. Auferstehung des Körpers“, nachher von Samuel Ibn-Tiobon unter Titel מאמר תחיית המתים in's Hebr. übersetzt, (abgedr. in Lichtenberg's ואגרותיו הרמב"ם ונאמרתי col. 2. p. 7.) in der M. auseinandersetzend sich vertheidigt, dass die Auferstehung nicht wie Unsterblichkeit der Seele etwas philosophisch Begründetes ist, sondern ein Wunder, daher gar nicht discutirbar: אין אלו הדברים אלא שחוק מי יתן החרש יחרישון ותתי להם לחכמה, והסבה בזה כלו מה שבארנוהו בדרות

Schriften M's,³⁹⁾ welches die Vornehmsten der Juden missbilligten. Er hielt es daher geheim, ausgenommen gegen Diejenigen, welche mit ihm gleicher Meinung waren. Ich sah viele ausländische Juden aus den Ländern der Franken zu Antiochien und Torablis, welche ihn einen Ungläubigen schalten u. s. w.

ההמון אין מציאות אצלם אלא לנוף או מה שימצא בנוף, ומה שאינו נוף ולא כח בנוף אינו נמצא כלל, וכל אשר ירצו לחוק מציאות ענין אחר ויסיפו בו הגשמות רוצה לומר יעבו עצם גשמו, וכבר זכרנו מזה כלל ויסיפו בו הגשמות רוצה לומר יעבו עצם גשמו, וכבר זכרנו מזה כלל הנכונים (Eisler l. c. p. 130.) Gegen dieses Sichabfinden ruft, Meir ha-Lewi höhnisch aus:

Wenn die Auferstand'nen wieder müssen sterben,
Will um solches Loos ich nimmer mich bewerben;
Wenn die Grabesbande nochmals sie umfängen,
Bleib' ich lieber, wo ich einmal hingegangen.

(Geiger „Jüd. Dichtungen“ (Leipzig 1856) pag. 43. צירפ p. 24.) Solcher Spott blieb ihm aber von den Greis Scheschet Benvenisti aus Barcelona, nicht unerwidert:

Freunde, Ihr fragt, warum des Dunkelmanns Name
„Strahlend“ (Meir) klingt, da er das Licht doch hasst?
Nennen doch auch die Weisen die Nacht „Licht“;
So will's der Sprache Doppelsinn.

(Graetz l. c. B. 7. p. 41:) — Vergl. Steinschneider's sämtliche Gedichte über Maim. i. קובץ על יד „Sammelb. kleiner Beiträge aus Handschriften“ Jahrg. I. (Berlin 1885. p. 30. N. 64.) — Dass Steinschneider l. c. die Gedichte נבחר נעדר von Chananel b. Samuel (Ginse Oxford Einl. p. XXII.) אספו לי רעי (abgedr. in Del-Medigo's Noblot I. 91 b.) ספרי הרב von Immanuel (Makamen No. 11.) חוקי מאד, ein Lobgedicht auf Maim., das in Türkischen Gemeinden bei Hochzeitsfesten gesungen wurde (Hakarmel 4 p. 41, N. f. II, 19.) und das Gedicht שמע נא יירי הקורא von einem unbekanntem Autor (nach Brüll's Jahrb. VIII. Jahrg. (Frankf. a. M. 1887.) pag. 183. wahrscheinlich aus neuerer Zeit) versehen hat, die daher nachzutragen sind, hat Brüll l. c. bereits bemerkt.

³⁹⁾ Die Unwissenheit B's. in den Schriften M's., lässt das schöne Kampflied, das die poetische Verherrlichung des Maim. ermuntert, frei ausrufen:

Du hast an Deiner Harf', o weiser Meister,
 Die Saiten künstlerischen Sinn's geschlungen;
 Da kam der Thor..., der nicht versteht zu spielen,
 Und schlug darauf..., da sind sie all' gesprungen.
 (Geiger Jüd. Dicht. S. 44. צירפ pag. 24.) — Welche
 Verbreitung der „Führer“, (Michael bemerkt in sein.
 Catalog אוצרות חיים (Hamburg 1148) unter No. 425 p. 38.
 מורה נבוכים כי יפה על קלף העתקת רש אבן תבון נכתוב עי' הר
 (יקותיאל בר יחיאל הרופא כתבו עבור הר משה הרופא בר בנימן
 dieses so weitberühmte philosophische Werk, das sogar
 den heutigen Zeitgeist noch beherrscht, schon in frühern
 Zeiten genossen habe, (vergl. ob. Anmerk. 8.) (von dem
 aber B. trotzdem nur soviel zu sagen weiss, dass M. ein
 Buch von der Religion der Juden, welches er „Delala“
 nannte u. s. w. geschrieben habe), erhellt aus dem Schrei-
 ben des Joseph S. Delmedigo an Serach ben Nat-
 han den Karäer in Troki, worin mitgetheilt wird dass
 Delmedigo noch in Ägypten 18 Erklärungen zu M's
 Moreh Nebuchim gesehen hat. (Vergl. Geiger „Melo Chof-
 najim“ deutsch. Th. Berlin 1840 S. 23.) — Der Streit
 aber, den nach erscheinen der Werke „Madda“ und
 „More“ einige Lichtscheue erregten, wurde bald (vergl.
 Graetz l. c. Bd.. 7. pag. 5—72. Brüll l. c. IV. Jahrg.
 Frankf. a. M. 1878. S. 1.—33. und Prof. Kaufmann l. c.
 pag. 471.—501:), so gross, dass sogar Charisi*), der zwar
 dem Volke durch keiner deutlichen Bearbeitung den
 „Führer M's. im Hebr. zugänglich machte; (conf. More
 Nebuchim sive Liber Doctor Perplexorum Auctore R. M.
 Maim. etc. Solisbaci, 1800, Fol. 81. b. Dr. Kaempff,
 „Die ersten Makamen“ (Berlin 1845.) p. 3. Anmerk. 1. u.
 Michael אור החיים N. 1122, p. 547.), viele Angriffe erdul-

*) Der erste Th. dieser Übertragung ist von L.
 Schlossberg (London 1851) mit Anmerk. von Scheyer
 edirt worden. Nach Steinschn.'s Vermuthung (Frankel's
 Monatschrift 1846. p. 400) war der Moreh lange vor
 1213 (ib. ist verdorben 1013 angegeben) von Charisi
 übersetzt. Vergl. Dr. Kaempff, „Zehu Maka men“ (Prag
 1858) p. XXV.) Aus den Mischna Comm. zu Tr. Seraim,
 welche Charisi übersetzt hat, sind bloss die ersten 5
 Trakt. erhalten. Vergl. die Vorbemerk. das R. Joseph
 b. Isaak b. Alfual, der zu Ende des 13. Jahrh. gelebt
 hat, zu seiner Übers. des Trakt. Terumot. u. Dr. Kaempff
 l. c. (Berlin 1845) p. 3. Anmerk. 1.

Was wir von einem Geschichtsschreiber zu halten haben, der sich selber dessen nicht bewusst ist, was er niederschreibt, mag jeder unparteiische Leser bei sich entscheiden. Dazu kommt nun noch, dass Referent die unbedeutenderen Schriften, mit Hinweglassung der vorzüglichsten Werke, durcheinander wirft, ihm gar die medicinische Praxis in dieser kurzen Darstellung zweimal ausdrücklich abspricht und nur alle trivialen und gehässigen Redensarten gegen Maimonides in seine Geschichte aufnimmt. In derselben Weise verfährt auch Leo mit unserem Maimonides. Da aber Beide durch die zahlreichen medicinischen Schriften Maimonides, durch seinen Brief an R. Samuel Tibbon⁴⁰⁾ und durch

den musste, weil er sich zur Übersetzung des מורה hergegeben habe. S. auch Prof. Kaufmann l. c. p. 493. Anmerk. 182. Ozer Nechmad. II. 84. und Brill כהאב אלרסאיל (Paris 1871) S. 137, 2.

⁴⁰⁾ Da dieser Brief an Samuel Ibn-Tibbon in Marseille (geschrieb. in arab. Sprache am 8 Tischri-11 Sept. 1199.) eine Art Abriss aus Ms. Leben bildet, so möge dieser hier angeführt werden. „Der Schöpfer weiss es“, so heisst es in diesem Schreiben unter Andern, „dass ich um Dir dies schreiben zu können, mich flüchten und den Menschen entziehen muss, um ungestört zu sein. Sowohl Körper-als Alterschwäche nöthigen mich, an die Wand gestützt, oft liegend zu Schreiben. Du wünschst mich zu besuchen, um mit mir über einige schwierige Stellen meines Buches Rücksprache zu nehmen; ich sehe Deiner Ankunft freudiger entgegen, als Du Dich nach mir sehest, wiewohl mich die Gefahren Deiner Seereise ängstigt. — Wer ein Werk in eine andere Sprache bearbeiten will, muss vermeiden wörtlich zu übertragen, und sich nicht allzu ängstlich ans Wort zu fesseln. Zuvor muss der Sinn ganzer Abschnitte scharf aufgefasst und

den Umstand, dass er vom König der Franken während des Kreuzzuges zu dessen Leibarzt ernannt wurde, welche Berufung er jedoch abgelehnt hat, und aus den zahlreichen Quellen,⁴¹⁾ nach

nachher ihm in seiner Sprache, wie es dem Geiste derselben angemessen ist, wiedergegeben werden. — Daher rathe ich Dir, Dich in keine Gefahr zu werfen, da ich leider zu wenig Musse haben werde um diesen Deinen Besuch im Umgange der Unterhaltung zu feiern. Ich wohne in Fostat, und der Sultan (Alafdhal) residirt in Kahiro. Beide Städte liegen eine Entfernung von zwei Techum Schabbat 4000 Schritte. Alle Tage, muss ich den Sultan und mehrere Höflinge besuchen, und ist er oder eines seiner Kinder, oder eine seiner Harnbewohnerinnen von einem Unwohlsein befallen, so bleibe ich den ganzen Tag dort. Bei meiner Rückkehr, finde ich mein Vorhaus von Patienten aller Art gefüllt, Juden und Nichtjuden, Reiche und Arme, Freunde und Feinde, Richter und Beamte, die theils Recepte theils Auskunft in wissenschaftlichen Fragen, meinen Beistand harren. Ich steige vom Reitthiere, wasche meine Hände und ersuche die versammelte Menge, mir nur Zeit zu lassen, mein frugales Mittagsmahl zu verzehren, was oft kaum einmal in 24 Stunden geschieht. Habe ich dann alle Hilfe- und Rathsuchenden befriedigt, so ist, der Tag oft früher als mein Geschäft, das durch wissenschaftliche Anfragen von aussen oft vermehrt wird, vollendet, bis ich ermattet und ermüdet von der Nacht überrascht werde. Vor Schwäche liege ich auf dem Rücken, und bin so erschöpft, dass ich kaum noch reden kann. Die ganze Woche kann ich mich mit keinem Israelite unterhalten, ausser am Sabbate, nach dem Gottesdienst, wo ich der ganzen Gemeinde, die ich leite, einen kurzen Vortrag bis gegen Mittag halte. Nach dem מנחה Gebet, kommen wieder einige zu mir, denen ich nochmals Belehrung ertheile. Hier hast Du eine kurze Schilderung meines Lebens, mehreres erfährst Du, wenn Du mit Gotteshilfe herkommst, nachdem Du unsern Brüdern die Übersetzung vollendet haben wirst.“ (Kobez col. 2, p. 28. Orient 1846. S. 243.)

⁴¹⁾ Oppler im deutschen Archiv für Gesch. der

welchen Maimonides der erste Arzt⁴²⁾ des grossen-Saladin, des Königs von Ägypten war, so schlagend widerlegt werden können, dürfen wir gewiss nicht daran zweifeln, dass auch jene Erzählung in Betreff der scheinbaren Apostasie vollständig falsch und unrichtig ist.

»Von Niemandem aber darf es uns mehr Wunder nehmen«, behauptet ferner der Recensent, »als von dem Bibliographen de Rossi und dem so vielseitig gebildeten und allgemein anerkannten Geschichtsforscher Dr. Jost⁴³⁾ — Männer, die doch jedenfalls in der jüdischen Literatur als Muster der Correctheit gelten wollen, — dass auch sie dieses afrikanische Geschwätz mit einer solchen Naivität nacherzählen, als ob an der Wahrheit dieser Thatsache gar nicht mehr zu zweifeln wäre. Ja Letzterer hält sogar diesen Uebertritt für höchst wahrscheinlich, da er dadurch einen gehörigen Zusammenhang in dem Leben Maimonides, zu finden glaubt. Jost behauptet sogar:⁴⁴⁾ er (Maimonides) hielt ein solches Verfahren, als eine Aushilfe in der Noth, für erlaubt. — Entweder wusste auch dieser Gelehrte nichts von der oben bereits citirten Stelle aus Maimonides' Mischneh Thora⁴⁵⁾ und von vielen an-

Medicin (1829 p. 463), hat eine sehr schwache Bearbeitung der Gesundheitsregeln von Maimonides geliefert.

⁴²⁾ Siehe Note 8.

⁴³⁾ Vergl. ob. Seite 18—20 und Anmerk. 24.

⁴⁴⁾ Anhang zum zwanzigsten Buche seiner „Geschichte der Israeliten“ pag. 369 Nr. 5.

⁴⁵⁾ Vergl. ob. Seite 26—28.

deren Stellen ähnlichen Inhalts, oder, was freilich noch schlimmer wäre, hielt er den M. für inconsequent, für charakterlos genug, seine Religion gegen irdischen Gewinn zu wechseln.

Wenden wir uns nun zu unserem B. Der von ihm citirte Lehrsatz des Talmud lautet thatsächlich im Traktat Sanhedrin wie folgt:⁴⁶⁾

»Als Rabbi Ami gefragt wurde, ob auch ein Noachide⁴⁷⁾ verpflichtet sei, selbst mit Aufopferung des Lebens den Namen Gottes zu verherrlichen, erwiderte Abaje: »Bekanntlich sind für die Noachiden nur sieben mosaische Gesetze verpflichtend; wenn sie nun auch die Verherrlichung zur Pflicht hätten, so wären es acht Gesetze!« Darauf erwiderte Rabba: Die sieben Gesetze und alle Umstände, die damit zusammenhängen, sind für sie (die Noachiden) verpflichtend.« — Frage: »Wie ist also das Resultat?« Darauf wird erwidert: Es heisst (im 2 Buche der Könige 5, 18) »Nur dieses verzeihe Gott deinem Diener, wenn mein Herr (König von Aram) in den Rimonstempel geht, um sich vor dem Götzen niederzuwerfen, und ich, da derselbe sich auf mich stützt, auch mich vor dem

⁴⁶⁾ Vergl. Note. 9.

⁴⁷⁾ Nach der Tradition hat Adam 6, Noa aber 7 mosaische Gebote, welche das Sittengesetz betreffen, beobachtet, und zwar folgende: Gerichtsbarkeit, die Verehrung des wahren Gottes, das Verbot des Götzendienstes, der Blutschande des Mordes, des Raubes und endlich das Verbot, Fleisch von lebenden Thieren zu genießen. Diejenigen, welche diese Gebote beobachteten, gehörten nicht mehr zum absoluten Heidenthum.

Götzen niederwerfe«, worauf ihm der Prophet erwiderte: »Gehe in Frieden«; wenn nun ein solcher Noachide zur Verherrlichung Gottes verpflichtet wäre, so dürfte doch der Prophet ihm nicht sagen: »Gehe in Frieden«; aber hier (bei Naemon) geschah es im Geheimen, d. h. nicht vor 10 Israeliten, hier aber (beim Gegenstande der Frage) wird auf die Öffentlichkeit Bezug genommen.»

»Wir haben also den von B. misshandelten talmudischen Lehrsatz ebenfalls genau mitgetheilt, und ersehen aus demselben, dass hier nicht von einem Israeliten, sondern nur von einem Noachiden die Rede ist, als welcher Naemon anzusehen ist, wie dies sich bereits aus der Frage und Antwort ergibt, der mithin nicht mit dem Israeliten in einer Kategorie steht; und selbst dieser Noachide muss, sobald der Zwang zum Götzendienste öffentlich geschieht, sein Leben der Übertretung opfern!

Unter diesen eitlen Schwätzern nimmt B. unbedingt die erste Stelle ein, wobei seine Verwirrung so weit geht, dass er selbst die Bedeutung seiner eigenen Worte nicht kennt. Denn gesetzt, es fände sich auch im Talmud der von ihm selbst producirte Lehrsatz, diese reservatio mentalis, so sollte ja auch dieser nichts anderes sein, als eben eine reservatio mentalis, um gerade den Zwingherrn, und nicht Gott, zu hintergehen. Man sollte doch denken, dass so ein Gelehrter wie B., der schon recht Vieles Pro-

ducirt und sich bereits einen Namen in der literarischen Welt erworben, nicht im Stande wäre, so Ungereimtes zu Tage zu bringen.

»Zwar findet sich auch dieselbe Erzählung vom Übertritte zum Islam« (so erzählt Bukowzer) »bei dem zuverlässigen Historiker Ibn-Abi-Osai-bija,⁴⁸⁾ einem Zeitgenossen des Rabbi Abraham, Sohnes des Maimonides, jedoch nicht mit solcher Präcision ausgesprochen, als sie von den späteren unzuverlässigern Geschichtsschreibern aufgenommen wird.⁴⁹⁾ Derselbe erzählt diese Historie in folgender Gestalt: Musa ben Maimon soll in Magreb sich zum Islam bekannt, den Koran auswendig gelernt und die mohammedanische Jurisprudenz studirt haben. Dieses Wörtchen »soll« hebt Derenburg mit Recht hervor, und macht auf Grund dessen den Schluss, dass dies anfangs eine blosse Vermuthung gewesen sei die erst späterhin von den Historikern als eine Gewissheit aufgenommen wurde. Ausserdem aber stimmt diese Erzählung ihrer Form nach ganz mit der des Abulfaradsch überein, indem auch dieser von Maimonides hervorhebt, dass er den Koran fleissig gelesen und öfters gefastet habe. Bei solchem Islamismus hätten wir freilich nicht nöthig, M. erst zu rechtfertigen, da weder das Lesen des Koran noch das Studiren der Jurisprudenz mit

⁴⁸⁾ Vergl. Anmerkung. 24.

⁴⁹⁾ Bei de Sacy zu Abdol. 490, wie sie Dr. Derenburg in seiner Recension in Geigers „Wissenschaftliche Zeitschrift für jüd. Literatur“ B. 1, pag. 120 mittheilt.

dem Mosaismus im Geringsten collidiren, und was das häufige Fasten betrifft, so ist es dem frommen Juden gar nicht fremd, noch ausser den bestimmten Fasttagen wöchentlich zweimal zu fasten; jedoch darf auf einem Manne wie Maimonides, selbst dieser geringste Verdacht nicht ruhen, und zur Widerlegung desselben wird folgende prägnante Stelle, verbunden mit den oben bereits citirten Stellen aus seinem Werke »Mischneh Thora«⁵⁰⁾ hinreichend sein:⁵¹⁾ »Abtrünnige vom ganzen mosaischen Gesetze sind Solche, welche wegen einer Religionsverfolgung sich zu einer andern Religion bekennen und sich an dieselbe anschliessen, indem sie sagen: »Welchen Nutzen habe ich, wenn ich dem Judenthume angehöre, da doch die Juden gedrückt und verfolgt werden? Lieber will ich mich derjenigen Religion anschliessen, welche die mächtigere ist!« Solche Personen werden als abtrünnig vom ganzen mosaischen Gesetz betrachtet.«

Da wir das Hirngespinnst zerrissen und nun unser zweiter Gesetzgeber Moses (Maimonides) in reinem Lichte erscheint, wollen wir hier Professor H. Graetz schon darum sprechen lassen, um zu zeigen, wie man über unsern grossen Maimonides urtheilt. Graetz äussert sich in seiner »Geschichte der Juden«⁵²⁾ folgendermassen:

⁵⁰⁾ Hilchot Teschuba Kap. 3. S. 47.

⁵¹⁾ Vergl. Note 10.

⁵²⁾ B. 6. pag. 313—315.

»Doch nicht das umfangreiche und tiefe Wissen allein war es, welches Maimunis Eigenthümlichkeit ausmachte, sondern seine Gesinnungstüchtigkeit. Er war ein vollendeter Weiser in der schönsten antiken und verehrungswürdigen Bedeutung. Geregeltes Wissen, besonnenes Wollen, reife Überzeugung und kräftiges Thun waren in ihm harmonisch zusammengeschmolzen. Er war von der tiefsten, geläutertsten Religiösität, von gewissenhafter Sittlichkeit und von Philosophie ganz durchdrungen, oder vielmehr diese drei, sonst einander feindlichen Elemente, waren in ihm zu vollendeter Versöhnung gekommen. Das, was er als wahr erkannte, war ihm unverbrüchliches Gesetz, davon liess er nicht einen Augenblick, sondern suchte es durch sein ganzes Leben zu bethätigen, unbekümmert um die Nachtheile, die es ihm bringen könnte. Wenn er nach der wissenschaftlichen Seite auf der Höhe der Zeit stand, nach der sittlichen, u. religiösen Seite nur Wenige seines Gleichen hatte, so überragte er seine Zeit durch seinen scharf ausgeprägten Charakter. Sein Äusseres entsprach seinem Innern. Maimuni war von einem tiefen Ernste, der das Leben nicht als eine günstige Gelegenheit zu Genüssen betrachtete, sondern als eine schwere Aufgabe, edel zu wirken und die Wahrheit zu bethätigen, dass der Mensch ein Ebenbild Gottes ist. Das Gemeine, das Erlogene, das Scheinwesen war ihm in tiefster Seele verhasst und durfte nicht in seine Nähe kommen. Er hatte

auch darum kein Interesse an der Poesie, weil sie nach der damaligen Anschauung, dass »das Beste daran das Erlogene sei«, auf Erfindung und Unwahrheit beruhte. Er hielt die Beschäftigung damit für eine müssiggängerische Tödtung der Zeit, wollte selbst bei Hochzeiten keine Verse geduldet wissen, die nicht religiöser Natur sind, und machte keinen Unterschied, ob sie in der hebräischen oder einer prophanen Sprache gedichtet sind.⁵³⁾ Maimuni hatte nicht einmal in sei-

⁵³⁾ In sein. Comm. zn Trakt. Sanhedrin c. 10, 1, spricht er darüber: אבוד הזמן כהבל כגון אלה הספרים הנמצאים אצל הערב מספור דברי הימים והנהגת המלכים ויהוסי הערבים וספרי הגנון וכיוצא בהן מן הספרים שאין בהם חכמה ולא תועלת גופני אלא אבוד הזמן בלבד. Trotzdem aber dass ihm, die liturgische Poesien, wie die damaligen arabischen Dichtungen zuwider waren und er die Beschäftigung damit für Tödtung der Zeit hielt (Graetz l. c. B. 6. pag. 314. Prof. Kaufmann l. c. pag. 450—452, Landshut עמודי העבודה Berlin 1862. Th. 2. pag. 229 und סדר הגיון לב von dems. (Königsberg 1845) Comment. מקור הברכה p. 4), verfasste M. einige in höherem Schwunge getragene Gedichte und Sprüche, denen man sich nach damaliger Sitte besonders in Briefen gerne bediente. (Geiger Mose b. Maimon S. 8. u. Landshut l. c.) Beim Beginn seines Comm. Zur משנה, findet sich ein Gedichtchen M's, (Mittheilung Derenburg, cod. Paris 367.): אלו הבתים יסר הרב הגדול מרנא ורבינא משה בר: (Geiger l. c. S. 48). In dem Schreiben an seinen Jünger Ibn-Aknin (Steinschneider im Register z. Catalog "אוצרות חיים" (1848) S. 343, bemerkt zu diesem Schreiben: "הוא הוא הנרפסת ע"י היה מונק אך שהוא שלמה כאן וסופה: "עד יום מותך משים השכל אם והחכמה אחותך, בין כך וכן כך ירבו בשכל כמותך" Diess ist auch Manuskrypt Nr. 809. Diese Bibliothek ist dann nach Oxford England übergegangen), erblickt man zuerst das Gedichtchen Ms.:

עין הרעת ועין התבונה יסוד הרת וסוד האמונה.
 את עש ואת כימה אבי נועם בן קיש בן אלקנה.
 (Kobez col. 2. S. 29 a.) Vergl. auch das Schreiben

ner Jugend getändelt, gleich Jehuda Halevi, und am allerwenigsten sein Leben lang, wie Abraham Ibn-Esra. Bei dieser Strenge gegen sich selbst war er von lebenswürdiger Milde in Beurtheilung und Behandlung Anderer. Nie ist ihm ein hartes Wort gegen seine heftigen lebenden Gegner und Widersacher entfahren, wie es Ibn-Esra gegen Harmlose und Heimgegangene in satyrischer Bissigkeit gebrauchte. Nur über falsche Ansichten und Theorien goss er die Lauge seines Spottes aus, für die Träger derselben aber, selbst wo sie ihm Verlegenheit machten hatte er nur Nachsicht und Entschuldigung. Bescheidenheit und Demuth waren ihm wie jeder gottbegnadeten Natur, in hohem Grade eigen. «

Die traurige Zeit der Reaktion hat Maimonides in Fez verlebt.⁵⁴⁾ Er war eines der Häup-

אך אחריו (Kobez ibid b), die Gedichte „אהבתי אשר נפלאה“ (Literaturbl. d. Orient 1843 pag. 139, Steinschneider „Sammelb. I. c. Jahrg. I. S. 23. Nr. 4) דעי הילך (Siehe Fürstenthal מורה לצדקה Krotoschin 1839, S. 19 b. Kobez col. 3. pag. 17. und Steinschneider I. c. S. 25 Nr. 22). — So hat auch Maim. mehrere Piutim (nicht wie Sachs כרם חמר 8 pag 30—31, der bloß einen Piut von ihm kennt), verfasst. Vergl. Landshut I. c. S. 230, Zunz „Synagogale Poesie“ (Berlin 1846) S. 81, u. S. 218. Carmoly העורבים ובני יונה (Frankf. a. M. 1860) Tauber רענן אורה (Presburg 1862) pag. 4, b. — Zwei Piutim 1). אורה בני אלהים נאולה. 2). אמרו בני אלהים נאולה. S. 84 erwähnt, sind irrthümlich Nachmanides (bei M. Rapaport Hartstein תולדות הרמב"ם (Krakau 1898) S. 21.—23 aus versehen ganz unerwähnt), zugeschrieben. Vergl. Luzzatto im אוצר נחמד Th. 2. p. 27.

⁵⁴⁾ Hier ist der Ort um die von R. Joseph Sambari (bei Neubauer סדר החכמים Abth. I. pag 118) mitgetheilte Sage Maim. Ankunft nach Aegypten betreffend, an-

ter des Judenthums und sicherlich hat seine Thätigkeit theils in diplomatischen Missionen,

zu führen. Sie lautet wörtlich: פעם אחת כתג הסכות יצא מבית הכנסת ללכת לביתו אחר התפילה ולולבו בידו כמנהג הסידים ואנשי מעשה פגע בו המלך של מדינת קורטובה התחיל משחק עמו ואמר לו מה היום מיומים שאתה הולך בדרך וזה בדרך כמנהג השומים והמשוגעים. ויען ויאמר אדוני המלך אין מנהג המשוגעים כי מנהג המשוגעים לרגום באבנים. אבל זה מנהג תורת מרבעיה ומנהג ירושלים. וכונת הרב Geiger) כתשיבתו למלך לרמוז לו על האבן שמשליכים הישמעאלים יש במיכא „Mose b. Maimon“ S. 51. berichtet ebenfalls שיקוץ עד היום ובוא מרקולים שאליו יחגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבנים שם). להר הקדם הנקרא **גבל ערבאת** ובו כיום עובדים שלוש עבודות ביחד . . . ושחק עליו ויבוא אל ביתו ולא שת לבוגם לזאת. ויאמרו לו יועצו ומנהגו שונא נפש הרמבים אדוני המלך מה ראה בתשיבת הרופא היהירו שהשיב לאדוני? ויען ויאמר להם יפה השיב כי דרך המשוגעים לרגום באבנים והוא לא רגם לשום אדם אלא מצות מלכי המלכים הקב"ה עושה כי כן צוה לו המלך לעשות כרת היום. ויאמרו לו עבדו עדיין לא ידע אדוני את דברי האיש ואת שיהו כי משחק הוא ומתלוצץ עליו ועל עבודתו שאנו משליכים האבנים כיום חגו והוא כמתלהלה הורה ויקים חצים ומות יעשה איתנו משוגעים והוא מתכוין להושיב לאדוני זאת התשובה ברמו. וכשמוע המלך את דברי עבדו ויחד לו מאד כי נול עשה בדתו ויצו עליו אנשים להרגו וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר ויברח משה מלפני המלך וילך ארצה מצרים בשנת די אלפים תתקכ"ה ליצירה. (1165) והוא צוען מצרים הנקרא פסטט (Fostat) . . . Dass Maimoni, trotz des Grundsatzes: in Ägypten wohl wohnen dürfte, ist bereits erörtert worden. Vergl. S. Bloch l. c. pag. 16, und Lichtenberg in תולדות הרמבים וגארותיו Benjamin b. Jona von Tudela, (vergl. über ihn Graetz l. c. B. 6. pag. 457 Note 10), der kurz vor M's Ankunft in Ägypten war, erzählt in seiner berühmten Reisebeschreibung „מסעית בנימין“, die in fast allen modernen Sprachen übertragen ist, Folgendes: **היא עיר יפה ובה כמו תי יהודים** וביניהם חכמי התלמוד ובראשם ר' אפרים מצרי הוא אשר עברו שות תלמידיו ר' אפרים (Über die Bescheide an die אפרים וכו' בני ובני הרמבים ז"ל" vergl. Mose b. Maimon Anmerk. 46 S. 64. und Graetz l. c. B. 6. p. 335 Anmerkungen 2, u. 3). Ferner entnehmen wir über Kahiro von Tudela's Itinerarium folgende Schilderung: **ובה כמו אלפים יהודים ושם בי בתי כנסיות אחת לאנשי א"י ונקראת כנסת אלשמיין ואחת כנסת לאנשי כבל ונקראת אלעראקין ואינם נהוגים מנהג אחד בפרשיות וסדרים של תורה כי אנשי**

theils als Publicist⁵⁵) (Iggereth Theman⁵⁶) am meisten dazu beigetragen, der Sache der geknechteten und der Freiheit beraubten Juden Sympathien zu erwerben.⁵⁷)

בכל נדחגו לקרות בכל שבוע פרשה כמו שעושן באשכנז ובכל ספרד ובכל שנה מסיימן את התורה ואנשי ארץ ישראל אינם נוהגין כך רק עושי מכל פרשה ג' סדרי ומסיימן את התורה לסוף ג' שני' ויש בניהם מנהג ותקנה להתחבר כלם ולהתפלל ביחד ביום שית וכן ביו' מית ובניה' ר' נתנאל שר השרון ראש ישובה והוא ראש לכל קהלות ארץ מצרים. Vergl. auch מעשה נסים ed. Goldberg (Paris 1867) p. IX.

⁵⁵) Nach Geiger („M. b. M.“ Seite 66) ist das Sendschreiben nach Jemen אגרת תימן sicherlich um 1172, von Maim. abgefasst. — Dass Carmolis Abfassungszeit 1189 verdorben ist (Jost Annalen II. pag. 248), da in Jemen seit 1182—83 Saladins Bruder, Saif-ul-Islam Togtekin Gouverneur war, der die dortigen Juden nicht verfolgt hat, ist von Graetz l. c. B. 6. S. 329, Anmerk. 1, bereits nachgewiesen worden.

⁵⁶) Halberstamm's schöne Worte in der הסכמה zu Th. 1. drücken den gediegenen Inhalt und die sonderbare Wirkung dieses Sendschreibens aus, indem sie lauten: כי באמת אם לא בא הרמב"ם לעולם רק לכתוב את האגרת: הזאת לבדה, אגרת נהדרת ונאדרת בקדשה ודיינו ואם לא כתוב לנו רובי תורתו רק אותה לבדה, היה להראותנו את גדלו בתורה ואת ידו החזקה בחכמה את עוצם קדושתו ותוקף שהרתו וחזק אמונתו בדתו ובכוסף נפשו הנמרצת וכליונה לקיום אומתו ואמונתו בכל מקומות מושבות בני ישראל, ומי יתן וכל בני ישראל בכל הארצות ובכל הדורות יחפכו ויהפכו בה ולא יחדלו לעולם מהנות בה וישנו וישלשו בה, כי הכל בה. Aus dem Arabischen ins Hebr. übersetzt wurde diese Schrift im J. 1210 von Samuel Ibn-Tibbon. Nach einer Handschrift, im Besitze des Herrn Dr. Jellinek kritisch beleuchtet und mit Anmerk. versehen von David Holub (Wien 1875) edirt. Vergl. Brüll l. c. Jahrg. II. S. 194—198. Über fernere Übertragungen dieser Schrift Michael l. c. Nr. 1122. S. 547—48 und Dr. Jost „Gesch. des Judenth. u. s. Sekten“ Abth. 2, pag. 449, Anmerk. 1.

⁵⁷) J. Sambari l. c. pag. 123. berichtet hierüber: וכבוא משה (הרמב"ם ז"ל) אל ארץ מצרים ועמד תחת ממשלת אלכאמל מלך מצרים, ועמד לפני המלך וידבר אתו טובות ושם כסאו מעל כל השרים אשר עמו במצרים, והי' לו לרופא ולהכמתו העצומה ונתגדל שם על כל בני קדם. Siehe auch Note 8.

Es erforderte grosse Mühe und Seelenkraft, um in den trüben Tagen⁵⁸⁾ das Gewissen des Volkes aufzurütteln und die jüdische Nation daran zu erinnern, dass das Judenthum Alles, was es ist und sein wird, seiner Religion zu verdanken hat.

* * *

Hier mein freundlicher Leser, Sohn unserer Zeit und Glaubensgenosse, hast Du einen kurzen Abriss aus Maimonides Leben und ein Bild über seinen Charakter. Darin liegt in Wahrheit der universelle Zug der Persönlichkeit des Maimonides, das sein ganzes Leben dem Kampfe für die geistigen Güter und der kulturellen Entwicklung gewidmet war.

So erblicken wir »Rambam«⁵⁹⁾ in die reiche Ernte des Todes, in den Spiegel der Vergangenheit, der uns als Fackel weithin leuchtet. Er war kein Fanatiker und wurde es auch dann nicht, als die wilde Strömung ihre heisse Fluthen durch die Provence ergoss.⁶⁰⁾

⁵⁸⁾ Vergl. שבט יהודה (ed. Wiener) C. 31.

⁵⁹⁾ Abkürzung für ר' משה בן מיימון, oder nach der Zusammensetzung der Anfangsilben des Satzes: למען רבות מופתי בארץ מצרים. (Exodus 11, 12). Vergl. Tauber a. a. O. f. 38. — Von einer ganz andern Zusammensetzung dieses Namens, theilt Sambari l. c. pag. 123, noch Folgendes mit: והיבור הרמב"ם האיר עיני כל ישראל ונתפשט בכל העולם וזה הטעם השיג הראב"ד על הרמב"ם בדברים קשים ועל כן אמרו המושלים כי הרמב"ם שמי גרים לו' והוא הר"ם רבמן' שזכה ונתפשט חיבורה אבל ה"ר אב"ד ז"ל אבד חיבורו.

⁶⁰⁾ Noch bei Lebzeiten M's. bald nach bekannt wer-

Die Quellen und Nachrichten um ein treues Gemälde von M. zu liefern, um einen Blick in das Leben dieses seltenen Mannes zu werfen, der schon in dem ersten Akte seines Lebens, wo Andere, die doch auf den Namen grosser Männer Anspruch machen, kaum die Spuren ihres Daseins und Wirkens zu zeigen anfangen so Vieles geleistet hat, als die Ersten ihres Zeitalters während ihres ganzen Lebens nicht zu

den seines Meisterwerkes *משנה תורה* *) (Carmoli hat ein für D. Joseph 1472, von Solomo ben Alsok *שלמה בן — אלוק* — (vielleicht *אלורק* abgekürzt für Alsarkostan bei Zunz „Zur Geschichte“ S. 413 ?) prachtvoll geschriebenes *משנה תורה לרמב"ם* im British. Museum gesehen. Vergl. Kay-

*) Die Abfassungszeit dieses Riesenwerkes lässt sich nicht mit Bestimmtheit ermitteln. Nach Munk's Entdeckung ist 1180 das Beendigungsjahr. (Graetz l. c. 6 pag. 338 Anmerk. 3.) (Die Angabe in Lichtenbergs *קיבוץ* תשובות הרמב"ם ואגרותיו col. 3. S. VII. Anmerk. 17. כתב בן (הרמב"ם) בהקדמתו ליד החוקה כי היה אז בן שבע ושלשים שנה Maim. im 37 Lebensjahre diese Arbeit begonnen hatte, ist erdichtet, da in der Einleitung zu diesem Werke keine Erwähnung von M. vorhanden ist?). Ferner sind Abschnitt *שמטה* 1176, die Einleitung 1177 und Abschnitt *Kiddusch ha-Chodesch* 1178 datirt, (wie er allein Cap. 11 das. angiebt). 1177 darf man als Beendigungsjahr schon darum nicht acceptiren, da sonst 1167 das Anfangsjahr wäre, indem Maim. zehn Jahre hintereinander in dieser Arbeit vertieft war (Resp. 49. Kobez col. 1. S. 12, schreibt Maimoni an R. Jonathan: *וכמה שרחתי יומם ולילה כמו עשר שנים רצופות בקיבוץ חבור זה ואנשים גדולים ככם הם ידעו מה שעשיתי שהרי קרבתי דברים מרחקים מפוזרים ומפורדים בין הגבעות וההרים וקראתי אותם אחד מעיר ושנים ממשפחה* während dieses Jahr das Ende des ersten Jahres von der Ankunft nach Ägypten war, und wir M. damals emsig mit der Beendigung seines Commentar's zur *משנה* beschäftigt sehen. (Zu Ende dieses Comm. ist 1168 von M. allein angegeben, indem er das. sagt: *החילותי פירוש זה הספר ואני בן שלש ועשרים*

„שלשים שנה“ Nur ist „שלשים שנה“ anstatt „שלשים ושלש שנה“ corumpirt hingestellt, was auch mit der Jahreszahl nicht übereinstimmt. Vergl. Graetz B. 6, pag. 325. Anmerk. 2. Jost „Gesch. d. Judenth. u. s. Sekten“ Abth. 2. S. 438 Anmerk. 1. Michael l. c. Nr. 1122 p. 538 u. Dr. Bacher l. c. Seite 183). Darauf schrieb er sein *ספר המצות* (Der arab. Titel ist nicht bekannt, da M. so oft er dieses Werk citirt, es *ספר המצות* nennt. Kobez col. 2. pag. 25, sagt er auch: *וכבר יש לי חבור גדול בלשון ערבי על כל מצוה ומצוה*. Vergl. *ספר המצות* ed. Peritz (Breslau 1882) Th. I. S. 1. Anmerk. 1. Aus dem Arab. in's Hebr. wurde dieses Buch von Folgenden übersetzt. Abraham Halevi Ibn-Chisdai aus Barcelona c. 1235—40. (Cat. Bodl. pag. 673 und 1881). Solomo b. Joseph Ibn-Ajub aus Granada c. 1240—62. (Cat. Bodl. S. 1881. Codd. de Rossi 221 u. 1234 und Les Rabbins francais in Histoire Litteraire de la France, Tome 27 pag. 591—592). Die dritte als bekannteste Übersetzung ist von Mose b. Samuel b. Jehuda b. Shaul Ibn-Tibbon (Bei Graetz l. c. 6. 346 Anmerk. 1 ist irrthümlich Samuel Tibbon angegeben), aus Montpellier c. 1244—74 (Cat. Bodl. S. 1881 und Rabbins pag. 593, gedr. Constantinopel 1517. Vergl. auch Graetz l. c. 7. S. 68 Anmerk. 2. Dr. Peritz l. c. p. II. Steinschneider in Dr. Berliners *קובץ עליר* i. שריר מעיר Jahrg. 9 (Berlin 1893) S. 21—23. Michael l. c. Nr. 1122 S. 544. Schulman *תולדות הכמי ישראל* Th. 2 (Wilna 1879) S. 88 und I. H. Weiss l. c. 13—16), das als Einleitung zu seinem erwähnten Werke *יד החוקה* dienen sollte und ist es nun nicht unsicher, dass eine Zeit abgelaufen, bis M. vorgenommen habe. S. Geiger Mose b. Maimon hebr. Beilage pag. 7 Anmerk. 2. I. H. Weiss l. c. S. 17—18 und David Aschkenasi *קורא הדורות* (Lemberg 1845) S. 14 a.

serling „Gesch. der Juden in Portugal“ (Leipzig 1867) S. 69. Anmerk. 2), dessen hohen Werth schon folgendes Epigramm ausdrückt:

Dem treuen Gottesboten gleichend,
Hat Moses das Gesetz gesichtet;
Zum Stabe diente ihm die Feder,
Womit die Wunder er verrichtet.

(Geiger Jüd. Dichtungen S. 44 ציריפ S. 24, und Steinschneider *יד החוקה* Jahrg. I. p. 17 Nr. 52), hatte

wirken im Stande waren, verdanken wir Graetz,⁶¹⁾

er sich durch den Neid seiner Zeitgenossen, welche durch solche ungeheurere Leistungen sich nur verkleinert sahen, von nicht wenig Angriffe zu rechtfertigen. (Vergl. das Schreiben an sein. Jünger Ibn-Aknin, Kobez col. 2. p. 30—31, wie das Schreiben an Joseph b. Gab. das. p. 15). Der heftigste Gegner Ms. war sein Zeitgenosse R. Abraham b. David (ראב"ד) aus Posquieres, der diesen Codex mit Glossen (השגות) versah, und das ganze Werk mit schonungslosen, aber meisterischen Gegenbemerkungen, — die auch Maim. gesehen haben soll — (Sambari l. c. Th. I. S. 123), bearbeitete. (Vergl. Graetz l. c. 6. S. 383.) Noch schärfer und in derbern Worten, ist dieser Codex von Solomo Lurja (geb. 1510 gest. um 1573 Graetz l. c. B. 9. S. 467—472) (Einleitung des Comment. ים של שלמה zu Trakt. Baba Kama) (Stettin) abgeurtheilt: אמת שרבי משה בן מיימון הספרדי ז"ל עשה חיבור נאר מכל אשר חזו לפניו בענין זה, שהוא מסודר בהלכותיו ויבפרקיו בקיצר הסיפור וכולל כל התורה גם סדריו נהוג ואינו נהוג, לא יש דבר שהגיה מלהעלות בספר. ובאמת לפי דעתו ושקלו כתב כל התורה כאלו קבל משה מפי הנבירה הלכה למשה מסיני מבלי ראייה . . . באמת כאשר כתב ר' משה מקוצי כל הסמיני שהוא כחלום בלא פתרון בענין זה, שאם יבוא החולק עליו בהשגה לא תמצא מקום לנצחו כי מי ידע מה היה כוונתו או מחמת ראייה מהתלמוד שלנו או מהירושלמי או מוזתוספ' או מן הגאונים, או מסברת עצמו, או ט"ס הוא, כאשר יש בכמה מקומות? . . . והמגדול עוז כתב תמה אני אם יצא ההשגה מפי הראב"ד, וכותב דבריו כמצליף ומקלקל ומעות הדברים בלי טעם וריח ועובר בכל תשחית הדיו. . . ומי יבוא אחרו המלך שכבר עשהו? . . . ואמת שכבר שקל הרב למטרפסי, שעמד אחד מופלג בדורו, והוא החסיד הטהור הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל אשר השיג עליו בכמה נקומות, וחשב אותו לנקלה כאחד מן הטועים היכלבלים בלימודם ומחורסים. . . על מה שכתב הרמב"ם שהוא מין כתב הוא שכמה גדולים וחשובים הלכו בזה המחשבה. . . אבל מצאתי בתשובות הרא"ש שכתב שהאיש ר' משה בר מיימון גדול היה מאד בכל החכמות מ"מ כשהוא חולק עם ר"ת ור"י שלא לשמוע אליו אלא לילך אחרי בעלי התוספ', כי קבלה בידו שרית ור"י הצרפתים היו גדולים בהכמה ובמינין יותר מן הרמב"ם. . .

Vergl. Reggio והפילוסופיא (Wien 1827) p. 65—71. Rapaport חרם המד V (1841), S. 18—25. Chajes in dem einen Th. seines ספר עטרת צבי bildenden למשה ספר עטרת צבי (Zolkiew 1840) f 10 a.

⁶¹⁾ Geschichte der Juden (1853—1874). Gnosticismus und Judenthum (1846).

Jost,⁶²⁾ Geiger,⁶³⁾ Rapaport,⁶⁴⁾ Zunz,⁶⁵⁾ Kaempf,⁶⁶⁾ Kayserling,⁶⁷⁾ Cassel,⁶⁸⁾ Delitzsch,⁶⁹⁾ Dukes,⁷⁰⁾ u.

⁶²⁾ Geschichte der Jsraeliten (1820—1828); Allg. Geschichte des israel. Volkes (1831—32); Neuere Geschichte der Israeliten (1846—47); Gesch. des Judenthums und seiner Sekten (1857 bis 1859); Israelitische Annalen, 3 Jahrgge. (1739—1841); Zion, 2. Jahrgge. (1842—43).

⁶³⁾ Wissenschaftliche Zeitschrift für jüd. Theologie (1835, 36, 38, 39, 45, 48); Das Judenthum und seine Geschichte (1864, 65, 71); Jüdische Zeitschrift für Wissenschaft und Leben (1862—1874); Nachgelassene Schriften (1875—1878).

⁶⁴⁾ Fünf Biographien berühmter Rabbiner (Bikkure ha-Ittim 1828—31).

⁶⁵⁾ Zeitschrift f. d. Wissenschaft d. Judenthums (1822—23); die Gottesdienstl. Vorträge der Juden (1832, 1892); Zur Gesch. und Literatur (1845); Die Synagogale Poesie des Mittelalters (1855); der Ritus des Synagogalen Gottesdienstes (1859); Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie (1865); Ges. Schriften (1875—76).

⁶⁶⁾ Die ersten Makamen (1845); Nichtandalusische Poesie (1858).

⁶⁷⁾ Sephardim. Romanische Poesien d. Juden in Spanien (1859); Geschichte der Juden in Portugal (1867); the life and labours of Manasseh b. Israel being a contribution to the history of the Jews in Engl. transl. by de Sola Mendes (1877); Die jüd. Frauen in d. Gesch., Literatur u. Kunst (1879); Bibliotheca Espanola — Portugeza — Judaica. Dictionnaire bibliographique (1890); Christoph Columbus u. d. Anth. d. Juden a. d. span. u. portug. Entdeckungen (1894).

⁶⁸⁾ Geschichte der bibl. Literatur (1872, 73); Lehrb. der jüdischen Geschichte u. Literatur (1879, 1896).

⁶⁹⁾ Zur Geschichte der jüd. Poesie (1836); Wissensch. Kunst, Judenthum (1838).

⁷⁰⁾ Ehrensäulen und Denksteine zu einem künftigen Pantheon hebr. Dichter und Dichtungen (1837); Rabbinische Blumenlese (1844); Die ältesten hebr. Exegeten, Grammatiker und Lexikographen (1844).

A., welche die jüd. Geschichte wie im Archiv der Zeit niedergelegt haben.

Maimoni hat für die Wahrheit gestritten und gelitten,⁷¹⁾ gedacht und empfunden, geredet und

⁷¹⁾ Noch lange nach Maimoni's Heimgang u. 1232, war der Wahnsinn des Streites, als nicht ausgerottet, und in diesem Jahre, begann sich erst recht der Kampf (Die Betheiligung Nachmanides an diesem Streite, ist manuskryptisch erwiesen. Cat. Bodl.), für „Madda“ und „Moreh,“ zu entwickeln. (Vergl. Graetz a. a. O. B. 7. p. 37—72. Brüll l. c. Jahrg. IV, S. 1—33. Geiger i. Th. אוצר נחמד Th. 2, S. 169—173. Kobez col. 3. אגרת קנאות. Goldberg מעשה נסים S. XI, und Dr. Rapaport B. l. c. S. 50). — Hatte M. noch bei Lebzeiten, unmenschliche Voraussetzungen prophezeit: ידעתי ונתאמת אצלי בעת שחברתיו כי יפול זה החבור בלא ספק ביד אנשים רעים קנאים ויגנו יופיו ויפחותו מעלתו ויראו בו מה ששמעת (Kobez col. 2, S. 30 b.), hatte er schon damals manche Bösartigkeit abgelesen: אותם אמרו שאנחנו הרחקנו תחיית המתים ר"ל חזרת נפש לגוף, זה הוצאת שם רע גדול עלינו והאימר זה עלינו או שהוא איש רשע ערום מוציא . . . מדברינו מה שלא אמרנו . . . (ib. col. 2, S. 15), so war dies noch zu wenig um sich einen Begriff machen zu können, was die giftige Schlange des Fanatismus, seinen philosophischen Werken zufügen wird. Um das Jahr 1233 (Im „Juchasin“ ist hiefür irrig das Jahr 1196 angegeben. Vorw. zu אגרת קנאות Anmerk. 8. (Nach א"ק l. c. sind die maimonischen Schriften 1235 verbrannt worden. So meint auch M. Rapaport Hartstein l. c. S. 6. Anmerk. 16, Graetz hingegen l. c. B. 7 pag. 439 Note 2, findet blos die Jahreszahl 1233 für richtig), wurden die maimonischen Schriften aufgesucht, und einem Scheiterhaufen, der durch die grösste Altarkerze von der Pariser Hauptkirche angezündet wurde, preisgegeben. (Der Bericht von Hillel von Verona Taam Zekenim p. 14 a. col. 1), lautet hierüber wörtlich: האש אשר בה שרפום הבקיערה מן הגדול שהוא דולק בבית הכימריא הגדול של פריש לפני המזבח והכומרים הבקיערו אש ונתנוה עליהם ושרפו הספרים ברחוב עיר פריש לעיני כל העם. (Vergl. Graetz l. c. B. 7. S. 66—67). Abraham M. theilt mit: ומעתיקי הדברים הוציאו קול בארצנו כי ספרו הרב אבא מארי . . . שרפו אותם החלק האחר מאנשי קהל מדינת מונש פשלייר בכח הנוצרים העוורים אותם. (Milchamot p. 17). Der Sohn Maim. von die-

gewirkt, erkannt und dargestellt, genossen⁷²⁾ und geduldet!

Die Züge die in dieser Arbeit aufgezählt sind, erschöpfen noch lange nicht den Reichthum seiner Persönlichkeit.

Und nun, dem denkenden Leser, der dem Zuge dieser Untersuchung folgte, diesen fragen wir: Hat Moses Maimonides dem Krypto-Mohammedanismus gehuldigt?

ser Greuelthat erfahren, verfasse hierauf folgendes schöne Epigramm:

Sie haben die köstlichen Bücher verbrannt,
Doch haben den Geist sie damit nicht gebannt.
Ein reinigend Feuer sind ihre Lehren,
Wie sollte die Flamme das Feuer verzehren!
Sie wurden, wie Thisbi, im feurigen Wagen,
Wie Engel in Flammen empor nur getragen.

(Graetz 7. S. 69. und Steinschneider l. c. Jahrg. I. S. 28, Nr. 42). Vor Schebat=Januar 1235, hatte der Streit damit sein tragisches Ende erreicht, dass den antimaimonischen Verräthern, die Zunge ausgeschnitten worden war. (Graetz 7. S. 438). Ein Unbekannter singt hierüber:

Gegen den Führer zur Wahrheit
Erhob eine Lügenrotte die Stimme.
Die Strafe erteilte sie.
Ihre Zunge richtete sich gegen den Himmel.
Nun liegt sie im Staube.

(l. c. B. 7. S. 70). Graetz's Vermuthung, ib. p. 69, dass, wahrscheinlich Abraham b. Chasdai der Verfasser dieses Verses ist, ist unbegründet. Vergl. Steinschneider l. c. S. 30 Nr. 60. —

⁷²⁾ Nachmanides in dem Sendschreiben „טרם אני שונג“ (Kobez col. 3 S. 8 a), (vergl. Geiger Melo Chofnajim deutsch. Th. pag. LIII. Anmerk.), spricht über der entscheidenden Autorität Maimoni's: והנני מעיד עלי לפני רבותי רבות וארץ כי שמענו ממגדרי אמת שבכל ארצות מלכות תימן, קהלות רבות עוסקים בתורה ובמצות לשמן, והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש וקדיש בחייכון וביומיכון ובחיי דרבנא משה בר מיימון אשר האיר עיניהם בתורה והעמידן בקרן אורה ובטל מהן גורות קשות וכובר המס, כי היו

כשיט חוצות מרמס. ומעליהם עול מלכות הרים. ויחלו מעט ממשא מלך u. s. w. (Vergl. M. Rapaport Hartstein a. a. O. f. 5—11. — Heute noch werden in östlichen Gegenden in den Piutim über das Ableben משה רבנו' auch Maimoni und sein gelehrter Sohn Abraham erwähnt: גם כן ירחם ה' על נפש כבוד מורנו ורבנו כבוד המזרח וזר המערב (Schulman a. a. O. f. 35 Anmerk.) Vergl. auch die Piutim אשתעשע במשל (Steinschneider l. c. p. 25. Nr. 15), קרמון ואהיה אצלו אמן (ib. Nr. 23), האל הקרמון האדירך הפאירך הכתירך (ob. Anmerk. 38). Über fernere Gedichte und Epigramme Maimonides betreffend, vergleiche Steinschneider l. c. Jahrg. I. S. 1—32 u. Jahrg. II. (Berlin 1896) S. 1—5). — Auf Maim. Leichenstein, hat ein Unbekannter folgende vergötterende Inschrift gesetzt:

Ein Mensch und doch nicht Mensch,
Und wenn ein Mensch, von Engeln
Gezeugt von der Mutter nur geboren,
Vielleicht ein reiner Geist,
Unmittelbar geschaffen

Von Gott, ohn' dass ein Mann ein Weib erkoren.
(Geiger l. c. p. 45 צ"פ S. 25 und Steinschneider a. a. O. Jahrg. I. f. 22, Nr. 2). Sind auch diese Zeilen später, von einer bösen Hand entstellt worden, (Graetz l. c. B, 6. S. 387), heisst es doch mit Recht und Ruhm: ממשא ער. „Moses (dem Propheten), bis Moses (Maimonides) ist keiner ihm gleich.“

Noten.

Note 1. (S. 12).

Die Stelle lautet wörtlich Moreh Theil I. Cap. 61.
לא תחשוב זולת זה ולא יעלה במחשבתך שנעון כותבי הקמיעות
ומה שתשמעתו מהם או תמצאנהו בספרותם המשונימ, ומשמות חכרום, לא
יזרו על ענין בשום פנים ויקראו אותן שמות ויחשבו שהם צריכים קדושה
וטורה ושהם יעשו נפלאות, כל אלה הדברים לא יאות לאדם שלם לשמעם
כל שכן שיאמינם :

Note 2. (S. 12).

Moreh III. C. 43.

ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים. החלק האחד ידמה שהם
אומרים על צד באור ענין הפסוק ההוא. והחלק השני הוא מכוה אותם
ויחשבם לשחוק אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק, והחלק הראשון
נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם ענין
הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדין המקובלים, ולא הבינה אחת משתי
הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יספק ענינים על בעל שכל,
והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא, והיו עושים אותה הכל כמה שיעשו
המשוררים מזמרי השיר :

Note 3. (S. 13).

Moreh I. C. 32.

ואין הרצון באלו הכתובים אשר אמרום הנביאים והחכמים זיל
לסתום שער העיון ולגמרי ולכטל השכל מהשיג מה שאפשר להשיג כמו
שיחשבו הפתאים והמת-שלים אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתייתם
שלימות וחכמה, ושלמות זולתם וחמתם חסרון ויציאה מן הדת, שמים חשך
לאור ואור לחשך, אבל סוגת כולם להגיד שיש לשכל האנושי גבול
יעמוד אצלו :

Note 4. (S. 14).

Moreh I. C. 50.

דע שאין לו יתעלה תאר עצמי בשום פנים ולא בשום ענין, וכמו
שנמנע היותו נשם בן נמנע היותו בעל תאר עצמי, אמנם מי שהאמין שהוא
אחד בעל תארים רבים, כבר אמר שהוא אחד במלתו, והאמינו רבים
במחשבתו, וזה כמאמר הנוצרים הוא אחד אבל הוא שלשה והשלשה אחד,
כן מאמר האומר הוא אחד אבל הוא בעל תארים רבים, והוא ותארו
אחד, עם הסתלק הנשמות והאמנת הפשיטות הנמורה, כאלו כונתנינו וחפושנו
איך נאמר לא איך נאמין, ואין אמונה אלא אחר הציור; כי האמונה היא
ההאמנה במה שיצייר, שהוא חוץ לשכל, כפי מה שיצייר בשכל, ואם
ידיה עם זאת האמונה שאי אפשר חילוף זאת האמונה בשום פנים, ולא
ימצא בשכל מקום דחיה לאמונה ההוא, ולא לשער אפשרות חלופה
תהיה אמתית, וכשתפישט מעליך התאוות והמנהגים, ותהיה בעל תכונה,
ותתבונן מה שאומר אותו כאלו הפרקים הבאים בהרחקת התארים, יתאמת
לך מה שאמרנו בהכרת, ותהיה אז מי שיצייר יחוד השם, לא מי שיאמר
אותו בפיו ולא יצייר לא ענין, ויהיה מכת הנאמר עליהם, קרוב אתה
בפיהם ורחוק אתה מכליותיהם :

Note 5. (S. 19).

Selten hatte ein Geistesheld, mehr Streitigkeiten zu überwinden, als unser Maim., dessen ruhmumstrahlter Name aber trotzdem nicht nur ungetrübt geblieben, sondern auch jetzt noch weit und breit gefeiert wird. Hatte eine so begabte Natur, ein so ausgezeichnete Charakter es vermocht, sich über Verfolgung und mancher . . . Unduldsamkeit seiner alten Tradition loszusagen, und wenn auch nur — zum Schein, — Mitglied eines fremden Glaubens zu werden? Nein. Wir behaupten es entschieden. Was hatte denn die Familie Maimon bewogen über dürre und staubige Ebenen, über rauhe und steile Berge 1159 – 60 nach Fez zu pilgern? Hat dies nicht die fanatische Reaktion des Islams verursacht? Wer kann nun diese so seltsam klingende Legende glauben, und dieser abgeschmakten Sage Gehör schenken, dass Maim. dem Scheinmohammedanismus gehuldigt? Um diese Behauptung zu beseitigen, wollen wir die allgemein wohlvernannte und massgebende Autorität R. Solomo L. Rapaport (geb. zu Lemberg 1790 gest. 1867 zu Prag), hören, der in Kobak's ישרון (Lemberg 1857) Heft III. pag. 31—35. Folgendes sagt: **כי אמנם עם כל הסבוכים שהוא מסבב, נראה מביניהם מגמתו להעמים על הרמב"ם האשמה, כי לא נשאר קיים ברוחו ובאמנתו החוקה בדת ישראל, וזה רוצה להוכיח לו מדברי הרמב"ם בעצמו במאמר "קדוש השם" והוא נתחבר ממנו נגד רב אחר בן דולו אשר האשים והרשיע במכתבו כל תקלות והיהודים אשר נאסו בימים ההם באפריקה ואספמיא הדרומית להורות על שליחות מחמד, באמרו כי לא קיימו דברי רז"ל על אפנם, יהרג ואל יעבור בשעת הגזירה. — והעתיק שם זה הרב מהחדשים כמה מדברי המאמר של הרמב"ם וז"ל לאשכנזיות, אכן הוא מעיר שם כי לא ישפיקו דבריו להצדיק את עצמו, ומעמיד הוא טענות חדשות ג"כ בלא אשר היה יכול לטעון נגדו הרב שהוא המאשים, ומסיים וז"ל אשר נעתיק פה לעברית, רצינו רק להראות, כי כבוד הוא לשפוט נגד דעות ערוכות וקבועות אשר על פיהן חקים ואזהרות על כל דבר אשר יוכל לבא בעולם, ובכל זה כח החיים רב הוא מכל מערכי הדיעות והחקים, כי הרמב"ם יצדק במאמר התנצלות שלו, יען הציל ושמר את כחו הגדול לומנים יותר טובים ועתה אנחנו מאשרים אותו ונותנים תודה לנפשו, כי לא הסגיר חיותו לממיתים מבלי תיעלת לאומה, אך בחר לסבול זמן ארוך עול גדול ומלחמה פנימית, למען יוכל לפעול תועלות יותר בזמן מאוחר" ע"כ. . . ועוד נותן בתחלת ספורו (צ"ד 12) דברים כפי הרמב"ם, אשר לפי דמיונו כתובים במאמר שהוא של "קדוש השם" ובאמת לא דבר אותם הרמב"ם ולא עליו על לבו, וז"ל אשר אעתיק ג"כ לעברית, "אילו השינוי החתופים רק אותי, כה אמר הרמב"ם, וגם אילו עלו יותר מאשר הם, אך עלי לבדי, כי אז לא חשכתי אותם לפצעים,**

ולא הייתי מבקש התנצלות רק הייתי אומר נשכחה בכשתנו זני, כי ידעתי מעט ערכי וכי רשעתי נגד השי נם אני נם אכותי, אך אחרי השליך גרופיו נגד הקהלות כולן ועשה כל יושבותיו לחוטאים ופסולי עדות על זה לא אוכל להחרישו עיני, ועל כל זה אשיבה, לא כן ידיר הרמב"ם פצעיך לא נאמנים, ונסיקותיך נעמרות, הוא בעצמו לא נתפש מעולם בהאשמה זני, ולא בעבור נקות את נפשו חבר המאמר ההוא של התנצלות, רק לנקות את כל הקהלות והאנשים ובהם גם בית אביו, אכן היא בעצמו היה בעת הניירה הרעה ילד כבן שבע שנים, וזה כפי דברי הראב"ד הלוי שהניירה יצאה בשנת ר"א תקק"ב (1142), והרמב"ם נולד בתציה (1135), וא"כ אין פה לדון עם הרמב"ם בעצמו כלל אשר בהיותו ילד קטן לא נתן את גייתו ליהרג בעוד היה רואה אבותיו אשר ידע אותם מעורו ליראי ה' וחושבי שמו וגם תנכותו על ברכי האמונה והצדק נשארם כארצם ובכיתם ולא נותנים למות נפשם, — ואשר לא ברח אח"כ בהחילו להזות בר עונשין, אין עליו שמץ האשמה וגם לא על אבותיו בזה, כי מי יוכל לדעת אם היה לאל ידם לברוח ואם הניחום ללכת מצד הממשלה האכזרית? וידענו כי בעת מצאו הזמן ראוי ללכת, הלכו למרחקים ועשו את היום ההוא יום טוב, כבואם למקום בטוח, — ואם היתה שם איזה העמסת אשמה של הרב המאשים היתה רק על אביו כי לא קיים בעת התחלת הניירה יהרג ואל יעבור, אך באמת גם הוא אין לה יסוד כלל, כי לא היתה שמה אחת משלש אלה אשר רק עליהן נאמר יהרג ואל יעבור וטענות הרמב"ם ז"ל כמאמר הנזכר מספיקות בעצמן לטחר גם בית אביו וכל הקהלות מכל בתם ושמצה ועוד הוסיף להאיר את דבריו ולחוקם כמאמרים יקרים, הרב החכם החוקר הנכבד מוה"ר צבי הירש עדעלמאן נ"י במחברת "חמדה ננווה" היא בחיזוק דברי הרמב"ם ז"ל יעו"ש. — . . . ואם נניח גם על רגע כי הניירות החלו באספמיא אחרי כבושת עיר קורטובה בשנת תקק"ח (1148), הנה עוד הספק גדול אם לא היה זה בתחלת השנה, עוד לא מלאו שלש עשרה שנה להבינו להיות בן עונשין ובא לכלל חיוב המצות עד מסירת הנפש, — ואף אם נאמר כי היה כבר בן י"ג שנה, הנה עוד היה בן רך ויחיד וגם תלמיד לאביו, ומי יכול לבקש מצעיר כזה אשר יתן הוא לבדו את צוארו לטבח, מדי יראה את אביו ורבו חי וקיים בדת ישראל אך בסתר? ושאלה כזה היינו אם לא תבקש הממשלה עז ממש, ולא גם יציאה מדת ישראל, רק הודאת פה אל רגע בשליחות נביאם, היתה חדשה, ולא ניתן פנאי לחקור מה יעשה בדבר כזה אם לחיים אם למות, אם לאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, או לפשוט את צוארו, וכל זה נקח גם אביו ה' מיימון ז"ל ככל הטד מפעל נגד קדוש שמו יתברך, ואף כי בנו זה הצעיר והרך אשר היה מוכרח עוד לפנות בכל שאלה בדת, אל אביו והוא גם מורו ומדריכו איך ינהוג, — ולכן אין כפק כלל כי עליו בעצמו לא הועמסה שום אשמה מאיזה מקנא שיהיה, והרב המאשים או ערך דבריו על הקהלות Man s. ferner I. H. Weiss l. c. p. 4—5 Taub-ber אורה רען (Presburg 1862), pag. 30—31.

Note 6. (S. 25).

Die Stelle in Traktat Sanhedrin S. 74, 1, lautet

wörtlich: אמר ר' יוחנן וכו' כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם, עבד ואל תהרג יעבור ואל תהרג חוץ מעבודה זרה גילוי ערוות ושפיכות דמים וכו'. כי אתא רב דימא. אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת גזרת המלכות אבל בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור וכו'. ואפילו שלא בשעת גזרת המלכות, לא אמרו אלא בצנעה אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. וכמה פרהסיא: אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם. פשיטא ישראלים בעינן:

Note 7. (S. 26).

(א) כל בית ישראל מצווין על קדושת השם וכו'. כיצד? כשיעמוד עבד'ם ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. (ב) כדא' בשאר מצות, חוץ מעבד'ם, גילוי ערוות, ושפיכות דמים, אבל בשלש עבדות אילו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג יהרג ואל יעבור. כדא' בזמן שהעבד'ם מתכוין להנאת עצמו, כגון שאנסו לבנות לו בית כשבת וכו' אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד, אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור, ואפילו לא נתכוין אלא על מצוה משאר מצות בלבד. (ג) וכל הדברים אלו שלא בשעת הגזרה, אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחבריו ויגזור גזרה על ישראל לבטל דתם, או מצוה מן המצות יהרג ואל יעבור, אפילו אחר משאר מצות, בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין עצמו:

Note 8. (S. 35, 44).

Maimonides Thätigkeit als Arzt.

Nicht blos als Rabbiner u. Philosoph, muss man die erstaunliche Arbeitskraft Ms. bewundern, der auf diesem Gebiete eine riesige schriftstellerische Thätigkeit entfaltet hat, sondern auch als Arzt haben wir in Maimonides einen glänzenden, zu hoher wissenschaftlicher Klarheit gelangten Geist, an zu staunen, der nicht minder als 15 medicinische Schriften abgefasst hat. (Dr. Münz „Maimonides als medic. Autorität“ Trier 1895). So hat sich ein bis jetzt fast noch unbekanntes herrliches hebr. Gebet aus dem zwölften Jahrhundert erhalten, welches Maim. verfasst und täglich vor dem Besuche seiner Patienten gesagt haben soll. In diesem herrlichen Gebete, hören wir Maimonides flehen: „Ich schicke mich jetzt an zu meinem Berufe. Stehe mir bei, Allmächtiger, in diesem grossen Unternehmen, dass es mir gelinge; denn ohne Deinen Beistand gelingt dem Menschen auch das Kleinste nicht. — Lass, dass mich beseele die Liebe zur Kunst

und zu Deinen Geschöpfen. Gib es nicht zu, dass Durst nach Gewinn, Haschen nach Ruhm oder Ansehen sich in meinen Betrieb mische; denn diese sind der Wahrheit und der Menschenliebe feind, und sie könnten auch mich irreleiten in meinem grossen Berufe, dass Wohl Deiner Geschöpfe zu fördern. Erhalte die Kräfte meines Körpers und meiner Seele, dass unverdrossen sie immerdar bereit seien, zu helfen und beizustehen dem Reichen und dem Armen, dem Guten und dem Bösen, dem Feinde und dem Freunde. Lass im Leidenden stets nur den Menschen mich sehen. — Verleihe meinen Kranken Zutrauen zu mir und zu meiner Kunst in Befolgung meiner Vorschriften und Weisungen. Verbanne von ihrem Lager alle Quacksalber und das ganze Heer rathgebender Verwandten und überweiser Wärterinnen, denn es ist ein grausames Volk, das aus Eitelkeit die besten Absichten der Kunst vereitelt und Deine Geschöpfe oft dem Tode zuführt. — Wenn weisere Künstler mich bessern und belehren wollen, lass meinen Geist dankbar und folgsam sein; denn das Gebiet der Kunst ist gross. Wenn aber eingebildete Narren mich tadeln, so lass Kunstliebe meinen Geist stählen, dass er ohne Rücksicht auf Alter, Ruhm und Ansehen auf der Wahrheit beharre, denn Nachgeben wäre Tod und Krankheit Deiner Geschöpfe. Verleihe meinem Geiste Sanftmuth und Ruhe, wenn ältere Genossen, stolz auf Jahreszahl, mich vedrängen, mich verspotten und höhrend mich bessern wollen. Lasse auch dies mir zum Vortheil gereichen, denn sie wissen mancherlei, was mir fremd ist, aber ihr Dünkel lass mich nicht kränken; sie sind alt und das Alter ist nicht der Leidenschaften Meister—hoffe doch auch ich alt zu werden auf Erden vor Dir, Allmächtiger.“ (Nach der Übertragung von Dr. M. Kayserling, in Philippsohn's „Allg. Zeit. des Judenth.“ 1863). — Seine Diätetik ist etwa Folgende: „Iss nie, wenn du nicht vom Hunger dazu getrieben wirst, trinke nie, wenn du nicht durstig bist, trinke auch nicht während der Mahlzeit, sondern erst nachher. Stets soll das, was leichter verdaut wird, zuerst genossen werden, die schwerer verdaulichen Speisen folgen. Vor dem Essen soll man seinen Körper durch Arbeit abmühen, bis er sich erwärmt, dann soll man so lange warten, bis der Athem wieder ruhig geht, und erst dann essen, Nach der Mahlzeit soll man ruhen. Für den

Schlaf genügen acht Stunden. Man soll sich nie unmittelbar nach dem Nachtmahl hinlegen, sondern drei bis vier Stunden zuwarten, auch nicht am Tage schlafen. Er verbietet ferner, sich in einer Gemeinde niederzulassen, in welcher fehlen 1.) ein Arzt, 2) ein Chirurg, 3) ein Bad, 4) ein Antstandsort, 5) fließendes Wasser, 6) eine Synagoge, 7) ein Knabenerzieher, 8) ein Schreiber, 9) ein Almosensammler, 10) eine Behörde, wobei bemerkenswerth ist, dass der Arzt die erste Stelle, die Synagoge die sechste Stelle der für eine Niederlassung unerlässlichen Factoren einnimmt.“ (Dr. P. Appelius in der „Vossischen Zeitung“ unter Artikel „Maimonides, ein Beitrag zur jüd. Socialhygiene“ Jahrg. 1897). Trefflicher können wir unsere Schilderung nicht schliessen, als mit den herrlichen Versen des arabischen Dichters Kadhi Alsaid Ibn Sina Almulk, (1165—1212) mit denen er M's Autorität als Arzt besungen hat:

Galens Kunst heilt nur den Leib,
Ibn-Amran's (Maim.) dagegen Leib und Geist.
Er könnte mit seiner Weisheit die Krankheit der
Unwissenheit heilen.
Wendete sich der Mond an seine Kunst,
Er würde ihn zur Vollmondszeit von seinen Flecken
befreien,
Ihm seine zeitweiligen Gebrechen ergänzen,
Und ihn zur Zeit der Verbindung von der Schwindsucht heilen.

(S. Graetz l. c. B. 6. pag. 357. u. Münz l. c. S. 48. Anmerkung 1).

Note 9. (S. 36).

בעו מיניה מרבי אמי? בן נח מצוה על קדושת השם וכי? אמר אב"י תישבע מצות נצטוו בני נח, ואם איתא תמני הויין! איל רבא אינהו וכל אבורייהו, מה הוי עלה? אמר רב אדא בר אבהו אמרי ב"ר רב כתיב: לדבר זה יסלח ד' לעבדך כבא אדוני בית רימן להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחותי וכתיב ויאמר לו לך לשלום, ואם איתא Man siehe Trakt. Sanhedrin S. 56, 59. Baba Kama 38, Aboda Sara 31, Mischnah Thora B. 4, S. 150.

Note 10. (S. 39).

מומר לכל התורה כולה, כגון החוזרים לדתי עכו"ם בשעה שגורין שמר וירבק בהם ויאמר מה בצע לי להרבך בישראל, שהם שפלים וגרדפים טוב לי שאדבק באילו שידם תקיפה הרי זה מומר לכל התורה כולה;

ANHANG.

Alphabet.-geordneter - chronologischer
„INDEX“, der wichtigern jüd. Gelehrten
aus Spanien und der Provence.

- R. **A**braham ben Nathan Jarchi, um 1204.
" " " Asmoel
" " " Isaak, gest. 1178.
" " " Chija Albarg'eloni, geb. u. 1065 gest.
1136. Polizeiminister (Zachiv as-Schorta. Sa-
vassorda).
" Abraham Bibas, Arragonien, geboren 1447, blüh.
1489. Rabb.
" Abraham ben Majer Aben Esra, geb. in Toledo
1088—99 gest. 1167. Dichter, Grammat. Phi-
los. Comment. Satyriker.
" Abraham Ibn Daud Halevi, geb. 1110 st. als Mär-
tyrer 1180. Jünger des Bauch Albalia, war
Historiker, Philos., Arzt und Astronom.
" Abraham b. Samuel Ibn - Chasdai Halevi, blüh.
1165—1216 in Barcelona. Rabb. Moral.
" Abraham b. Samuel Sachut, Salamanka, nachher in
Saragossa. Astron. Historiker, blüh. 1492.
" Abraham b. Dawid, geb. 1125. st. 1198. Polemiker,
" " Maimoni, Sohn des Moses b. Maimon geb.
1185. st. u. 1255. Comment. Arzt.
" Abraham Saba. Kabbalistischer Schriftsteller.
" " hacha al Surta.
" Abulafia Meir s. Meir Abulafia.
" Alcharisi Jehuda b. Solomo, geb. 1170. st. 1230,
Dichter, Übersetzer arab. Schriften.
" Ascher b. Jechiel, geb. 1250. st. 1327. Um 1305 in
Spanien.
" **B**enjamin Lepcha.
" Bechaja b. Ascher (aus Saragossa ?) geb. 1291. st.
1340. Rabb. Moral. Kabbal.
" Bechaja haddajan, b. R. Joseph. b. Pekuda, Barcel-
geb. 1100, st. nach 1166. Moralist, arab. Schriftst.
" Bechaja b. Mose, Saragossa, blüh. um 1250 Rabb.
" Ben-Adereth s. Soloma b. Adereth.
" Benjamin b. Jona von Tudela, Reisender, durchstreif-
te 1165—1173 einen grossen Theil von Südeuropa,
Asien u. Afrika.
" **C**hasdai Ibn- Schaprot, oder Abu Jusuf Chasdai b.
Isaak Ibn-Schaprut geb. 915, st. 970, jüd. Staats-
mann in Spanien
" **D**avid b. R. Joseph Kimchi, geb. 1160 st. 1235,
berühmter Grammatiker u. Commentator.

- R. David b. Abduraham, geb. in Sevilla 1300 Rabb. Philos. Mor. Astronom.
- „ David Castella, geb. 1306. Rabb.
- „ „ Gedalja b. Jochja 1325 in Lissabon. Rabb.
- „ „ b. Solomo b. R. David b. Jochja, geb. 1430 zu Lissabon, st. 1465. Grammat. Dichter Philosoph.
- „ David haccohen, Sevilla geb. 1456. Linguist.
- „ „ b. Jos. b. Jochja, geb. 1465 zu Lissabon. Rabb.
- „ „ Maim. Enkel M. Maim. geb. 1223, st. 1310. Rabb.
- „ „ b. Saul, blüh. u. 1232.
- „ „ der Babylonier, genannt al Mokamez.
- „ Don S'anto de Carion. Dichter u. Mor., nachher Chr.
- „ „ Isak b. Jehuda Abravanel, geb. zu Lissabon 1437, st. in Venedig 1509. Universalgelehrter, u. Finanzleiter in drei Staaten.
- „ Don Vidal b. Salomo, geb. 1467. Toledo, Mus.-Dicht.
- „ Galed u. 1450 in Catalonien. Arzt.
- „ Gerson b. Salomo. Catalonien, blüh. um 1280. Philosoph. Astron.
- „ Gedalja b. David Jochja, Lissabon. Arzt und Philosoph, starb in Jerusalem.
- „ Hajim b. Samuel Tudela, blüh. 1291. Rabb. Moral.
- „ Jakob Ibn-Simson Antoli, geb. zu Granada 1210, war Philos. Mathematiker und Commentator.
- „ Jakob b. Habib b. Solomo, geb. 1450. Rabb. Kabbal.
- „ „ „ Ascheri, geb. 1280 st. 1340.
- „ „ Tam (רמב"ם) aus Ramerü, geb. 1100 st. u. 1171.
- „ „ b. Machir Tibbon, in christlichen Kreisen als Don Profiat, Profiatius bekannt, geb. 1245 st. 1312—1322. Comment. Übersetzer philosophischer u. mathemat. Schriften.
- „ Jedaja En-Bonet b. Abraham Bedaresi, mehr bekannt unter dem Dichternamen Penini aus Beziere, geb. 1280, st. 1340, war Redner, Philos. Moral. Dichter.
- „ Jehuda b. Samuel ha-Levi geb. 1086 st. bei Jerusalem u. 1150 Philosoph u. Dichter.
- „ Jehuda b. Levi Barsili u. (1070?), Rabb.
- „ „ Musca (Katon) blüh. 1260, war Arzt u. Astron.
- „ „ b. Mose Kohen, Toledo, blüh. 1260. Astron. und Astrolog.
- „ Jehuda b. Ascher, geb. 1300 st. 1391 (1280—1351?)
- „ „ „ Solomo b. Alchofni. M's Zeitgenosse.
- „ „ „ Joseph, Saragossa, geb. 1440. Rabb.

- R. Jehuda b. Alfacher, Arzt. Toledo.
 „ „ „ Saul Ibn-Tibbon, Granada, Übersetz. Philos.
 „ „ „ Ibn-Balam aus Toledo. Exeg. u. 1070—1100.
 „ Jsachar b. Jekuthiel.
 „ Jom-Tob b. Abraham Ischbili (ר״שׁב״א). Jünger des
 Ben-Adereth, blüh. 1310—1350, Rabb. Comment.
 „ Jona Ibn-Ganach, Cordova geb. 995 st. 1050 Gramm.
 „ „ „ Gerona, gest. 1300. Rabb.
 „ Jonathan Concha.
 „ Joel b. Schoeb, Aragonien, blüh. 1489.
 „ Joseph Karo (Verfasser des שלחן ערוך) ist in Span-
 nien im J. 1488 geb. und in Sefat im Alter von
 87 Jahren, 1575 gest.
 „ Joseph b. Meir Ibn-Migasch aus Sevilla, geb. 1077
 zu Cordova, st. 1141. Rabb.
 „ Joseph b. Jakob Ibn-Sahal, geb. u. 1070, fungirte
 1103 in Cordova u. st. 1124.
 „ Joseph b. Isaak Kimchi, blüh. 1150—1170 Narbon-
 ne, Grammat. Theologe u. Dichter.
 „ Joseph (Bonafoux) b. Abba-Mari Kaspi (Ibn-Kaspi),
 geb. um 1280 st. u. 1340. Philosoph, Linguist.
 „ Joseph Ibn-Aknin, geb. 1160 st. 1226. Jünger M.
 Maimonis, Philos. u. Arzt.
 „ Joseph. b. Jochja, Barcelona st. u. 1300. Rabb.
 „ „ „ Chabib, Leon, blüh. 1440. Rabb.
 „ „ „ Ibn-Schem-Tob geb. 1400, st. als Märtyrer
 um 1460. Philos.
 „ Joseph Albo geb. 1380 st. 1444. Philosoph, Rabb.
 „ „ „ b. Abraham Gikatilla, geb. in Medina-Celi,
 st. zu Penjafiel nach 1305. Rabb. Theol. Kabbal.
 „ Joseph Chivan.
 „ „ „ Csobi.
 „ Josua b. Schoeb, blüh. 1328.
 „ „ „ Joseph halevi, Toledo geb. 1467. Rabb.
 „ „ „ aus Lorka (Hironimo di Santa Fé), blüh. 1412.
 „ Isaak Ibn-Albalia aus Cordova, geb. 1035, st. 1094.
 Fürst u. Rabb.
 „ Isaak b. Jehuda Ibn-Giat auch b. Moschia genannt,
 geb. 1030, st. zu Cordova 1089. Dichter u. Philos.
 „ Isaak b. Ruben, Barcelona, geb. 1073, gest. 1110.
 Dichter und Rabb.
 „ Isaak, Arzt, schrieb spanisch über Medicin u. 1070.
 „ „ „ Isaak Alfassi (ר״ב אלפאסי) geb. 1013 st. zu Lu-
 cena u. 1103

- R. **Isaak Ibn-Said** (Sid), Toledo, blüh. 1260. Astronom, Mathematiker.
- „ **Isaak Abn Latif** oder **Allatif**, stammte aus Südspanien u. ist um 1270 geb. u. 1290 gest. Philos. Kabbal.
- „ **Isaak b. Jos. Isr. II.**, aus Toledo blüh. u. 1300—1340 Arzt, Astronom.
- „ **Isaak Sefhrot.**
- „ „ **Karo Toledo**, blüh. 1492. Rabb.
- „ „ **Armaha b. Mosche**, blüh. 1492. Philos.
- „ „ **Aboab**, geb. 1433 zu Castilien st. 1493. Rabb.
- „ „ **Kanpanton**, geb. 1360, st. 1463, grand Rabb.
- „ „ **b. Abba Mari** c. 1179—1189. Verfasser des (ספר העטור) Marseille.
- „ **Issak b. Isus**, Toledo.
- „ „ (**Abu-Jassuf Chasdai**) **Ibn-Schaprut**, geb. 915, st. um 970, stammte aus der edlen Familie **Ibn-Esra**.
- „ **Israeli**, siehe **Isaak Israeli**.
- „ **Juda Ibn-Jochja b. David**, Lissab., Rabb. Dicht. Philos.
- „ **Juda Ibn-Giat**, Sohn des **Isaak Ibn-Giat**. Dichter.
- „ **Kalonymos b. Todros**, Narbonne, u. 1170.
- „ **Krescas Vidal de Cislad**, geb. 1400. Arzt.
- „ **Levi b. Gerson** oder **Leon de Bagnols**, mehr bekannt unter dem liter. Namen **Gersonides**, ist 1288 geb. u. nach 1340 gest. Philos. Comment.
- „ **Levi b. Joseph Ibn-Tabben**, (od. **Altabben**), Saragossa, war der arabischen Sprache kundig.
- „ **Maimon**, Cordova, Vater des **R. M. Maimoni**, st. 1166.
- „ **Meir b. Todros Halevi Abulafia**, geb. 1180 st. 1244,
- „ **Meir Aivarez**. Arzt.
- „ „ **b. Jakob**, Lünel.
- „ **Menachem b. Zerach**, (Verfasser des Werkes **Zeda la-Derech** um 1374) ist um 1310 geb. u. 1385 gest.
- „ **Menachem b. Serug**, blüh. u. 836. Grammat.
- „ **Meschullam b. Nathan**, Lünel.
- „ **Mose b. Chanoch**, Cordova.
- „ „ **Ibn-Esra**, geb. 1070 st. 1139. Dicht. u. Philosoph.
- „ **Mose Ibn-Gikatilla** aus Cordova u. 1070 bis 1100. Dichter.
- „ **Mose b. Joseph Kimchi**, Narbonne, blüh. 1170—90. Grammat.
- „ **Mose b. Jehuda Ibn-Tibbon** blüh. 1245—1275. Übersetzer arab. Schriften.
- „ **Mose b. Josua Narbonni** auch **Maestro Vidal** genannt, geb. u. 1300, st. 1362.

- R. Mose hadarschan aus Narbonne. Jünger R. G.
„ „ Mikozzi, geb. 1170, (seit 1236 in Spanien).
(Verfasser d. ס' השמיני)
„ Mose Kohen de Tordefillas, blüh. 1375. Polemiker.
„ „ b. Maimon, geb. 1135, wandert mit seinem Vater nach der Berbererei aus 1159—1160. Wandert 1165 nach Palästyna u. Ägypten aus. Vollendet s. a. משנה Comment. 1158. Vollendet sein תורה משנה oder יד הוקה 1180. Er wird Leibarzt an Saladins Hofe 1187. Vollendet s. מורה נבוכים 1190. Vollendet s. Abhandlung über die Auferstehung 1191. Er st. 1205.
„ Mose b. Nachman (רמב"ן) Barcelona, geb. 1194 st. 1270, in Jerusalem. Rabb. Arzt, Kabbal.
„ Mose Pavia.
„ „ Meschullam, Lünel.
„ „ b. Schem-Tob de Leon, geb. zu Leon u. 1250, st. zu Arevalo 1305. Philos. Dichter, Kabbal. Rabb.
„ Mose b. Todros, Lünel.
„ Mathatia Jesshari, aus Saragossa, geb. 1370. Rabb.
„ Nissim b. Ruben b. Nissim Gerona, blüh. 1350.
„ Peretz b. R. Jakob Kohen, geb. 1241 in Gerona. Rabb. Kabbal. Arzt.
„ Periphat Duran, blüh. 1412—1480.
„ Solomo Jizchaki oder רש"י genannt, geb. zu Troyes (Champagne) 1040 st. u. 1105. Der berühmte Talmudcomment.
„ Solomo b. Abraham von Montpellier u. 1232. Rabb.
„ „ „ Jehuda Ibn-Gabirol, arabisch: Abu Ajub Sulaiman Ibn-Jochja, geb. 1021 st. 1070, gefeierter Dichter.
„ Solomo b. Abraham b. Adereth aus Barcelona, abgekürzt (רשב"א) geb. 1235, st. 1310. Philosoph. Rabbiner, Theolog Moral.
„ Samuel b. Meir (רשב"ם) blüh. u. 1100—1160.

- R. Samuel Halevi Ibn-Nagrella, geb. zu Cordova 993.
gest. 1055. Minister, Fürst, und Dichter.
- „ Samuel b. Chofni Kohen aus Cordova st. nach 1047
Philos. Rabb.
- „ Samuel Jehuda aus Marocco, u. 1068, arab. Schrifts.
Serachja, blüh. 1280. Asket.
- „ Todros b. Joseph Halevi Abulafia, geb. 1234. st.
nach 1304. Kabbalist, Diplomat u. Fürst.
- „ Torchos b. Mose, Narbonne.

Druckfehler und Nachträge.

Seite	7	Z.	14	v.	u.	l.	Maimonis	st.	Mamimonis.
"	"	"	13	"	"	"	deutlich	"	deutlich.
"	8	"	7	"	o.	"	weiss	"	Weiss.
"	"	"	16	"	u.	"	dieses	"	diess.
"	9	"	12	"	o.	"	war	"	wat.
"	"	"	3	"	u.	"	הצרפית	"	הצרפים.
"	10	"	18	"	"	"	האורין הנבוכים	"	האורין הנבוכים
"	"	"	13	"	"	"	הנבוכים	"	הנבוכים.
"	12	"	6	"	"	"	קבלה	"	דרשות. Man
siehe noch über Echtheit dieser Lehre, Bloch „Geschichte der Entwicklung der Kabbala und der jüd. Religionsphilosophie.“ Trier 1894. Ehrenpreis „Kabbalistische Studien.“ Frankfurt a. M. 1895. Emden J. „משפחת ספרים“ Lemb. 1870, u. Jellinek „Philosophie u. Kabbala. Leipzig 1854.									
Seite	15	Z.	10	v.	o.	l.	wenn	st.	wen.
"	16	"	8	"	"	"	Regierung	"	Rergierung.
"	17	"	4	"	"	"	blos	"	bloss.
"	19	"	6	"	"	"	"	"	"
"	"	"	22	"	u.	"	war	"	wahr.
"	21	"	12	"	"	"	Kiddusch	"	Kidusch.
"	22	"	2	"	o.	"	Recensent	"	Rezensent.
"	"	"	"	"	"	"	Bukofzer	"	Bukovzer.
"	"	"	20	"	"	"	Maimuni élete	st.	Maimoni élète.
"	23	"	9	"	u.	"	erwiderte	st.	erwiederte.
"	24	"	10	"	o.	"	Grundes	"	Grüudes.
"	"	"	6	"	u.	"	Disciplinen	"	Disziplienen.
"	"	"	3	"	"	"	thun	"	thnm.
"	25	"	10	"	o.	"	Übertretung	"	Uebertretung.
"	26	"	1	"	"	"	Übertritt	"	Üebertritt.
"	"	"	6	"	"	"	erwidert	"	erwiedert.
"	30	"	1	"	"	"	Übrigens	"	Uebrigens.
"	31	"	7	"	u.	"	unbekanntes	"	unbekauten.

Seite	32	Z.	12	v.	u.	l.	Übertragung st.	Übertragung.
"	33	"	16	"	"	"	10. Sept.	" 11. Sept.
"	33	"	4	"	"	"	ängstigen	" ängstigt.
"	35	"	15	"	"	"	Übertritt	" Übertritt.
"	37	"	12	"	"	"	Übertretung	" Übertretung.
"	38	"	5	"	0.	"	Bukofzer	" Bukowzer.
"	39	"	3	"	u.	"	Cap.	" Kap.
"	41	"	6	"	"	"	Dies	" Diess.
"	42	"	5	"	"	"	Versehen	" versehen.
"	43	"	11	"	0.	"	והוא	" ובווא.
"	"	"	23	"	u.	"	אתנו	" אתנו.
"	44	"	7	"	0.	"	עישן	" עושי.
"	46	"	18	"	u.	"	Lebensjahre	" Lebensjahre.
"	48	"	17	"	0.	"	נאה לפניו	" נאר לפניו.
"	"	"	20	"	u.	"	בעל	" בל.
"	"	"	11	"	"	"	הרמבים	" הרמב'ים.
"	54	"	20	"	"	"	וחכמתם	" וחמתם.
"	55	"	17	"	"	"	כי	" כ.
"	56	"	5	"	0.	"	נעטרות	" נעטרות.
"	61	"	7	"	"	"	Aragonien	" Arragonien.
"	"	"	7	"	u.	"	Südeuropa	" Südeuropa.

DANKSAGUNG.

Meinen theuern Onkel, dem Freunde der
Wissenschaft,

**Herrn M. Rapaport Hartstein in
S.-A.-UJHELY,**

der mich mit handschriftlichen Urkunden und
seltenen Druckwerken unterstützt und am
meisten durch wichtige Quellen meine Arbeit
gefördert hat, fühle ich das Bedürfniss, mei-
nen wärmsten Dank für seine gefällige Mit-
theilungen und Zusendungen abzustatten.

M.-Sziget, den 3. Mai, 1899.

Herman Kahan.